

Sigrid Christie: Manuskript for: Nagus kirke,
Boskerud I

Å L P R E S T E G J E L D

1981

Å L K I R K E

I middelalderen omtales Ål og Torpo kirker innenfor det nåværende Ål prestegjeld. Det heter seg at det har vært kirke på Nordby i Vats. Dessuten sier tradisjonen at det har vært kirker på de to nabogårdene Stave og Leksvoll like vest for Ål kirke (Aalbygdesoge I, s.121). I første del av 1300-årene later det til at Torpo var det geistlige sentrum i Hallingdal, men et brev fra 1346 fra Ivar prest i Ål til Bård på Roppom om at han skal tjærebre Gulsvik kirke, kan tyde på at Ål-presten styrte med dalens kirker på den tid. Ved reformasjonen ble Ål hovedkirke og Torpo anneks. Dessuten ble Hol sogn tillagt Ål prestegjeld, men i 1870 ble Hol skilt ut som eget prestegjeld. I 1832 ble det anlagt kirkegård i Leveld, og her ble det oppført kirke 1880.

Ål kirke ble kjøpt av sogneprest Jacob Stockfleth 1723 og overtatt av hans ettermann i kallet, Niels Ribbe 1740. Ti år senere ble den kjøpt av bønder i bygden. Kirken ble kommunens eiendom 1856.

Den nåværende kirke, som ble oppført 1880, står ca. 200 m. øst for prestegårdens hovedbygning i vestre utkant av tettbebyggelsen på Sundre. Den gamle veien gjennom dalen går langs nordsiden av den nye kirkegården, som er omgitt av kirkegårdsmur og har port mot nord. På søndre del av kirkegården står et gravkapell. Stavkirken, som ble revet mens den nye kirken ble reist, sto på den gamle kirkegården umiddelbart nordøst for prestegårdens hovedbygning. Gamle fotos og avbildninger av stedet før stavkirken ble revet, viser at den gamle hovedbygning lå på samme sted som den nåværende og at driftsbygningene lå på sydsiden av kirkegården. Tindeboden, den såkalte Kastebua, lå inntil vestsiden av kirkegården inntil 1846, da den ble flyttet ca. 35 m. nedover i tunet, hvor den fremdeles har sin plass. Veien gikk da som nå langs

nordsiden av kirkegården. Den er omgitt av mur og har port mot nord. På 1800-årenes avbildninger har porten gavloverdekning båret av 4 stolper. På en liten haug, som ble kalt støpulbakken rett syd for veien og ca. 50 m. vest for kirkegården, sto støpulen. (Se nedenfor, under Kirkegård og gravminner.)

STAVKIRKEN

BYGNINGEN

Kirketuften på den gamle kirkegården ble arkeologisk utgravet og konservert sommeren 1959. Ved utgravningene kom noen av murene til den nedrevne stavkirken frem. Det ble dessuten påvist graver under stavkirkens murer. Gravene er altså eldre enn stavkirken og kan tyde på at det har vært kristen gravplass her før stavkirken ble reist,

men sikre spor etter eldre kirkebygg ble ikke funnet.

Da stavkirken var revet sommeren 1880, ble en del av de gamle materialene brukt i den nye kirken. Adskillige materialer både fra kirkebygget og innredningen ble solgt, og noe av dette finnes på gårder i bygden. Noen av de middelalderske deler av kirken, som ble ansett for å være mest verdifulle, ble innlevert til Universitetets Oldsaksamling, mens enkelte andre middelalderske bygningsdeler ble lagret i den nye kirkes tårn. Her ble også meget av den gamle kirkes etterreformatoriske inventar lagret. Da den nye kirke gjennomgikk en ombygging 1956, ble det meste av det etterreformatoriske inventar tatt i bruk i kirken. Ved denne anledning ble kirkens gulv lagt om, og under gulvet ble det funnet ca. 100 veggplanker fra stavkirken. 19 av dem, som har rester av middelaldermaleri, ble satt opp i den nye kirkens kor, mens de øvrige ble lagret i tårnet.

Kjennskapet til den nedrevne stavkirke baserer seg på et uensartet kildemateriale: de bevarte bygnings- og inventardeler, fotos og avbildninger av kirken fra 1800-årene, arkitekt G.A. Bulls måleskisser fra 1855 og hans oppmålingstegninger basert på skissene, resultatene av de arkeologiske utgravninger i kirketuften samt kirkeregnskapene. På grunnlag av dette materiale kan kirkens bygningshistorie skisseres i store trekk. Myntmaterialet fra de arkeologiske utgravninger tyder på at kirken er bygget i siste del av 1100-årene eller omkring år 1200.

Kirken har opprinnelig bestått av skip og smalere kor. Koret har antagelig hatt apsis mot øst, og hele bygget har vært omgitt av svalgang. Det opprinnelige kor er blitt erstattet med et nytt og meget større kor som fikk samme bredde som skipet og nesten samme lengde. Det nye koret ble overdekket med et tretønnehvelv med malte dekorasjoner som daterer det til 1200-årene. Kirken fikk tilføyet tverrvinger^{armer} midt på skipets langvegger og ble på den måten en korskirke. Dette skjedde ant. samtidig med at kirken fikk det nye store kor. I 1699 bygget "Joens Joensen Tømmermand" en rommelig^{rommelig} apsis inntil østsiden av det utvidede koret. Alteret fikk sin plass i apsis, mens det

tidligere kor ble innredet med benker og kom til å fungere som en utvidelse av skipet. I begynnelsen av 1800-årene ble det utvidede skip utvidet ytterligere ved at langveggene ble flyttet omtrent halvannen ~~m~~^{meter} ut, slik at de kom til å gå i flukt med gavlveggene i korsarmene. I middelalderen var kirken omgitt av svalgang, men av den sto til sist bare vestre del tilbake. Foran vestportalen hadde svalen et høyt våpenhus. Et sakristi ble bygget på korets nordside 1688; senere fikk sakristiet sin plass inntil kirkens østside.

Skipet var den eneste del av det opprinnelige anlegg som var bevart da kirken ble revet. Arkitekt Bull viet det størst oppmerksomhet da han målte opp kirken, og skipet er derfor den del av bygget som er best kjent. De bevarte grunnmurer viser at det var ca. 6,70 m bredt og ca. 8,70 langt. Det besto av et høyt midtrom som var båret av 6 staver og omgitt av en lavere omgang på alle fire sider. Midtrommet hadde høyt sadeltak og bar en takrytter på mønet. Omgangene var avdekket med lavere pulttak ut fra midtrommets vegger.

På Bulls tegninger er det antydnet spor etter det opprinnelige kor som viser at det har vært ca. 2,65 m smalere enn skipet, altså ca. 4 m bredt. I likhet med skipet later det til å ha hatt høyt midtrom omgitt av lavere omgang. Kirketuften har ikke sikre spor hverken etter korets østmur eller apsidens grunnmur, men derimot er det bevart deler av buet fundament som kan skrive seg fra en sval rundtapsis. Hvis det er riktig, har koret vært ca. 4 m langt og apsiden litt smalere enn koret.

Det nye store koret, som ble oppført i 1200-årene til erstatning for det opprinnelige, var like bredt som skipet og ca. 6,50 m langt. Koret hadde omgang med samme bredde og høyde som skipets. Midtrommet i koret var derimot lavere enn i skipet og manglet midromsvegger over omgangens tak. Det var bare et lite sprang i takflaten fra midtrommets sadeltak til omgangens pulttak. Midtrommets østre hjørner ble båret av to staver fra korets gulv.

Nordre og søndre tverr^{arm}ving sprang ca. 1,50 m frem fra midtre del av skipets langvegger og var ca. 3,80 m brede. Sideveggene hadde samme høyde som omgangsveggene i skipet og bar sadeltak med gavl henholdsvis mot nord og syd. Bull oppgir at hjørnestavene i ^{tverrarmene}vingene og koret fra 1200-årene var utført på samme måte, hvilket tyder på at det store koret og skipets tverr^{armer}vinger var tilføyet samtidig.

Apsiden som ble tilføyet øst for koret 1699 hadde omtrent like stor bredde som koret og hesteskoformet grunnplan. Veggene var litt lavere enn korets vegger. Det kjegleformede taket bar en sylindrisk takrytter med løk-kuppel og høy, spiss hjelm. Apsiden ble utstyrt med små, høytsittende vinduer og fikk vannrett himling i raf^thøyde. Skipet, som tidligere hadde vært et høyt rom med ~~litt~~ få vinduer, ble samtidig forsynt med lav himling og mange vinduer.

Ved den siste store utvidelsen av kirken, som fant sted i begynnelsen av 1800-årene og besto i at sideveggene i skip og kor ble flyttet ut i flukt med tverr^{armenes}vingenes gavlvegger, beholdt sideveggene den samme høyde som tidligere. Dette medførte at omgangenes tak ble lagt om med slakere fall. Veggene fikk store vinduer i to høyder.

Gjennom de mange ombygninger som kirken gjennomgikk ble kirkerommet forandret fra å være høyt og mørkt til å bli lavt og bredt med mange vinduer.

Fundamenter. Kirken sto på en stenfylling som dannet en noenlunde horisontal terrasse. Stenfyllingen, som inneholder grunnmurer for enkelte deler av kirke, er bevart på den gamle kirkegården. Her faller terrenget mot sydøst, og terrassen begrenses mot syd og øst av støttemurer som er opptil 1,50 m høye. Den høye del av muren ble reparert 1626. Sydsiden av skip og kor ble veiet opp og muren ble reparert i 31 alens lengde. Det ble fraktet sten og jord, og to murere arbeidet med selve muringen i åtte dager. Da apsis ble bygget 1699, ble stenfyllingen utvidet mot øst og fikk begrensingsmur "... efterad grunden først blef opkast...". Grunnmuren ble laget av en murmester og ble over en favn høy på sydsiden.

Omgangsveggene var oppført av stående planker som sto i rammer bestående av svill, stavlegje og hjørnestaver. Vestportalen og bevarte veggplanker viser at veggen har vært ca. 3,80 m høy fra svill til stavlegje. Veggplankene har vært felt sammen med not og fjær. De bevarte planker har asymmetrisk tverrsnitt med not i den ene siden og fjær i den andre. Plankene har sin største tykkelse i notsiden, og langs denne kanten er det trukket et høvelprofil i plankens utside. Ut fra variasjoner i tverrsnitt og høvelprofil kan de bevarte planker deles i grupper som ant. referer seg til kirkens forskjellige byggeperioder.

Ifølge Bulls tegninger var det også variasjoner i hjørnestavenes utseende i de forskjellige deler av bygget. Skipets hjørnestaver representerte den eldste type. De hadde klokkeformet base, og mellom base og skaft var det en smal og en bred vulst. I det utvidede kor fra 1200-årene og i tverrvingene ^{armene} var hjørnestavene slankere og vulsten mellom base og skaft smalere. En unntagelse dannet søndre tverrvinge ^{arms} to nordre staver, som hadde høyere baser og dessuten tre vulster eller halsringer under toppstykket.

Disse staver kan være satt inn ved den reparasjon som ble gjennomført 1626. Da ble det nemlig "...indsett *udj* den syndre side Kierckenn i stedenn for 4 gamle forrodnit støtter som Kierckenn schulle besterke och opholde 4 Ny stolper huer siuff faffne langh, och ~~2~~¹⁷² Allenn Omkring, ehr aff Snedickeren til Kierckenns beprydelse Vdschorenn och stafferit...". Videre heter det "...Nest offuen paa Mueren lagit en stor flad suille thuertt igiennem Kierckenn med den enne ende 4 faffne Langh huer paa er befestit tuende storre støtter som holder lofftit op...". Apsiden, som ble oppført 1699, hadde 6 mellomstaver som fagdelte den buede veggen. Stavenes skaft hadde entasis, basene hadde hulkil og to vulster, toppenden hulkil og én vulst. Ved den siste ombygging, da kirken ble utvidet i bredden, ble ant. plankene fra sideveggene i skip, kor og tverr-~~vinger~~^{armer} brukt i de nye yttervegger. De gamle veggers konstruktive skjelett med sviller, hjørnestaver og stavlegjer ble imidlertid beholdt på sin gamle plass. Nordre tverr-~~vinge~~^{arms} nordgavl er spontekket på avbildningene fra 1800-årene.

(Midtromsveggene i skipet ble båret av 6 staver, 4 hjørnestaver og en mellomstav i hver langvegg. Stavene var ca. 9 m. høye og understøttet stavlegjene, som dannet veggens horisontale toppramme. I halv høyde over gulvet var stavene bundet sammen av en horisontal ramme av tener. På tengene hvilte to mellomstaver i hver av midtromsveggene. Disse 8 stavene var halvparten så høye som de øvrige 6 og noe slankere. Skipet hadde altså 14 midtromstaver, men bare 6 var ført ned til gulvet. Over omgangens tak hadde midtrommet en ca. 2 m. høy vegg av planker som gikk opp i stavlegjen og hvilte på en svill ca. 7 m. over gulvet. De 6 stavene, som hadde midtrommets fulle høyde, hvilte på grunnstokker hvis ender gikk ut under omgangens sviller. Bull har bare tegnet inn grunnstokk under midtrommets langvegger, men det er mulig at det har vært grunnstokker under tverrveggene også og at skipet har hatt regulær grunnramme av krysslagte grunnstokker. Hjørnestavenes fotender var stivet av mot grunnstokkene med profilerte bueknær på de

to sider som vendte ut mot omgangene. De 6 midtromstaver hadde klokkeformede baser av samme type som omgangens hjørnestaver. Omtrent 2,25 m over gulvet hadde de terningkapitéler med abakus dannet av pånaglede, profilerte lister. På kapitélene sto høye og slanke palmettornamenter som var naglet til stavens innside. Mellom stavene spendte profilerte bueknær som understøttet tengene. Bueknærne dannet rundbuer med vederlag i stavenes kapiteler. Over tengene var midtrommets 14 staver avstivet med Andreaskors. 12 av dem er bevart i den nye kirken. Mellom Andreaskorsene og midtrommets veggsvill var det i alt 14 rundbuefelter satt inn mellom stavene. De 10 mellomstaver hadde avbladning på innsiden. Avbladningen begynte i en spiss like over tangen og nærmet seg stavens fulle bredde ved toppenden, hvor stavens innside hadde en utskåren maske. 6 av stavenes avskårne toppender med maske er oppbevart i den nye kirken. Fra midtrommets staver spendte strebebjelker på skrå ut til omgangens stavlegje. Strebebjelker og stavlegjer ble bundet sammen av bueknær som dannet en sammenhengende krans rundt rommet.

Fra østre gavlvegg i skipets midtrom er det bevart deler av tre planker med en innrisset og malt dyrefigur på innsiden. Plankene er av en annen type enn omgangsveggene. De er planteljede både utvendig og innvendig, ca. 3 cm tykke og falset sammen i sidene. Utvendig har de spor etter at et sprinkelverk av ca. 5 cm brede lister har vært naglet til gavlveggen. Gitterverket har dannet rombemønster med ca. 20 cm brede ruter. På avbildningene fra 1800-årene er skipets østgavl spontekket, mens vestgavlen har stående bordkledning.

Det opprinnelige koret har ant. hatt smalere midtrom med samme høyde som skipets. Bull har nemlig antydnet enden av korets stavlegjer over toppen av de to mellomstavene i skipets østre midtromvegg. Langveggene i korets midtrom har etter dette gått ut fra disse stavene, og korets midtrom har da vært ca. 1,50 m bredt. Dets konstruksjon er ukjent.

Det nye store koret, som ble reist i 1200-årene og som fikk samme bredde som skipet, ble også bygget opp med midtrom og omgang, men midtrommets vegg over omgangstaket besto bare av en liggende bjelke som fungerte som stavlegje. Vestre ende av stavlegjene hadde opplegg i hjørnestavene i skipets midtrom, mens de østre ender ble båret av to frittstående staver i korets østre del. De hvilte ant. på en grunnstokk under korets gulv. Stavene hadde sylindrisk base med hulkil og vulst. I høyde med omgangens stavlegjer hadde de tønneformet kapitél med vulst over og under. På avbildningene fra 1800-årene er korets østgavl tekket med spon. Halvparten av gavlen ble tekket med 600 spon 1699.

Portaler. Bull har tegnet tre portaler i kirken, en i skipets vestgavl og en i hver av ~~tverrvingene~~^{armenes} gavler. "2de stoere Nye laaser til Kirckedørne" ble anskaffet 1685, og 1740 heter det at "...begge Dørene for selve Kircken er med sine hengsler og Laaser udi god stand...". Dette tyder på at det bare var to dører i skipet på den tid. Det er mulig at døren i søndre ~~tverring~~^{arm} var ute av funksjon p.g.a. terrengforholdene. Skipet har muligens hatt portal midt på nordveggen i tiden før nordre ~~tverring~~^{arm} ble bygget til. Bull har nemlig registrert et hull i nedre del av skipets nordre midtroms vegg. Han tenker seg at hullet skriver seg fra mønsåsen i et skruv bygget opp over nordsvalen, og hvis det er riktig, tyder det på at det har vært en portal i nordveggen på dette sted. Det opprinnelige kor har ant. hatt en portal, og det samme gjelder det utvidede kor fra 1200-årene. Fra apsidens nordside var det dør til kirkegården, og det har ant. også vært dør til det sakristi som ble oppført inntil apsidens østside. Skipets og ~~tverrvingenes~~^{armenes} portaler kjennes fordi de er tegnet av Bull og fordi skipets vestportal og nordre ~~vinge~~^{tverrarms} portal ble innlevert til Universitetets Oldsaksamling da kirken ble revet.

Skipets vestportal består av to vangeplanker og et overstykke satt sammen av tre korte planker. Vangeplankene har samme høyde som veggplankene og har vært tappet ned i svillen og opp i stavlegjen. I sidene som vender fra åpningen har de not for de tilstøtende veggplanker.

Vangeplankene er noe kraftigere enn vanlige veggplanker. Åpningens utside flankeres av halvsøyler som er skåret i ett med vangeplankene. I flukt med kapitélenes overflate har plankene en vannrett sats som gir opplegg for overstykket. De tre planker som utgjør overstykket er stillet vannrett på kant over hverandre og falset sammen. Endene har tapper som går inn i not i vangeplankene. Overstykkets underside er vannrett og har et nedstikkende dyrehode flankert av dyrehoder. Portalens innside har anslag for rektangulær dør som har vært noe høyere og bredere enn portalåpningen. Tre stabelhull i nordre anslag viser at døren har slått inn mot venstre. Slik satt den da Bull målte opp kirken 1855. Det var da festet en loddrett låsestokk på innsiden av søndre vange. Utsiden av vangeplankene har spor etter at døren senere er blitt festet på utsiden og laget utadslående mot venstre. Dette har ant. funnet sted som følge av påbudet 1823 om at kirkedører skal være utadslående. Ved denne anledning er nordre søyles base blitt forhugget og søndre søyle har en forhugning som avsluttes mot kapitélets halsring. Den utadslående døren har altså vært lavere enn den innadslående. Enten er den gamle skåret ned, eller det er blitt laget ny dør da forandringen ble foretatt. Samtidig må øvre del av portalåpningen over døren være blitt gjenkledd.

Nordre tverr^{arms}~~vings~~ portal satt midt i nordveggen og var satt sammen av to sidestykker og en arkivolt. Disse tre delene er i Universitetets Oldsaksamling. Arkivolten er forhugget i begge ender. Sidestykkene består av trekvartssøyler som over kapitélet har en forhugget del av arkivolten. Både søylene og arkivolten har treskurd på forsiden, mens baksiden er grovøkset. Delene har altså ikke vært synlige fra baksiden og har ant. stått inn mot veggen. Denne portalen har altså ikke utgjort en del av selve stavveggen, men har vært festet utenpå som et pryd-stykke. Ifølge Bulls tegn. var portaldelene festet utenpå tverrskipsveggenes planker. Den forhuggede arkivolt var satt ned mot sidestykkenes forhuggede toppende slik at portalen fikk stikkbuert overdekning. Bredden mellom søylene var ca. 60 cm. Innenfor portalen var det skåret

ut en ca. 56 cm bred døråpning i plankeveggen. Døråpningen var spissbuet med buetopp ca. 217 cm over svillen. Åpningen kuttet veggens midtre planke og skar seg halvt inn i planken på hver side. Døren var innadslående og var festet med to gangjern. I åpningens bredde hadde dørens utside et trepass over et firpass med sirkel som var trukket med hulkihøvel. Med holdepunkt i spor i arkivolten er portalen nå blitt rekonstruert til antatt opprinnelig utseende. Den har rundbuet arkivolt og ca. 80 cm bredde mellom søylene. Treskurden tyder på at portalen har tilhørt det opprinnelige anlegg og at plasseringen i nordre ~~væg~~ ^{tverrarm} er sekundær. Portalens opprinnelig plass er ukjent.

Søndre tverrarm hadde en rundbuet døråpning midt i sydveggen. Ifølge Bulls tegning var døråpningen ca. 78 cm bred og ca. 224 cm høy til vederlag. Åpningen var skåret ut i plankeveggen og hadde ingen omramming. Rundbuen kuttet to planker som hvilte mot sats i sideplankene. Døren satt på veggens innside. På innsiden av østre vangeplanke har tegningen antydnet en låsestokk. Hvis det er riktig, har døren slått inn mot venstre. Den var festet med tre gangjern.

Vinduer. På Bulls tegning og 1800-årenes avbildninger har øvre del av midtrommets langvegger i skipet 4 sirkulære glugger som må være opprinnelige lysåpninger. I 1622 ble det laget et stort glassvindu med 4 ruter fordi kirken var mørk, og 1627 ble det laget "...itt Vindue mett itt schrouff (en ark) Offuer for Alteritt med Boffuer och Krydtz...". Da apsis ble bygget 1699, ble kirkens 7 gamle vinduer utvidet og det ble laget 4 nye, alle de 11 vinduer fikk nye rammer til i alt 22 grunder. Ved besikt. 1740 heter det at det er 5 fag vinduer i koret og 8 i skipet, noen store og noen små. På 1800-årenes avbildninger har hvert av apsidens 5 veggfag et høytsittende, rektangulært vindu med småruter. Kirkens vestre del har 5 rektangulære vinduer med midtpost i hver langvegg. Vinduene sitter i to høyder; de øverste har gitt lys til galleriet.

Tak. Takstolen over skipets midtrom har ifølge Bulls oppmåling bestått av 5 sperrebind som har korrespondert med langveggenes staver. Østre og vestre sperrebind har dannet ramme for gavlveggenes planker. Hvert sperrebind har bestått av to sperrer, to saksesperrer og en hanebjelke. Sperrer og saksesperrer har vært felt sammen i fotenden. Mens sperrene har stukket ut over stavlegjen og båret takskjegget, har saksesperren hvilt på stavlegjens skrå overside. Til denne skrå oversiden har de bueknær vært festet som har spendt mellom saksesperrenes fotender. I undersiden av hvert sperrebind har det vært skåret opp en rundbue som har startet midt på hanebjelken. Hanebjelken, saksesperrene og bueknærne har vært prydet med høvelprofil langs nedre kant. En mønsås og et par sideåger har vært felt ned i sperrene og understøttet bordtaket. I takflatens plan har taket vært avstivet med skråbånd. Omgangens tak har vært båret av sperrer som har hvilt på omgangens stavlegje og gått inn mot midtrommets vegg i underkant av veggsvillen. Denne har not i undersiden som har opptatt omgangens bordtak.

saksesperrene og
har hatt sitt topp
punkt midt på

Takstolen over nordre tverr^{arm}~~ving~~ er blitt tegnet av Bull. Den har hatt 4 sperrebind, og det nordre har dannet ramme for nordgavlens plankevegg. Gavlsperrebindet og det nest søndre sperrebind har hatt ~~to~~ sperrer, ~~to~~ saksesperrer og en hanebjelke og har vært utformet på samme måte som sperrebindene over skipets midtrom. De to andre sperrebind i nordvingen har vært enkle og bestått av ett par sperrer. Takstolen har altså hatt veksling mellom enkle og kraftigere sperrebind, som er kjent fra andre stavkirker. Bueknærne som har stivet av saksesperrenes fotender mot stavlegjene, har altså spendt over to takstolfag.

Det nye, store koret som ble bygget i 1200-årene var utstyrt med tønnehvelv, og det er vel årsaken til at takstolen var av en annen og enklere type enn skipets og tverr^{armenes}~~vingenes~~. Sperrebindene i korets midtrom har ifølge Bull hatt ett par sperrer, ett sett hanebjelker og en vannrett bindbjelke i rafthøyde. Inngangstakene har hatt ett sett sperrer.

Tønnehvelvet har gått opp til undersiden av omgangenes sperrer og midtrommets bindbjelker, og takstolen har altså ikke vært synlig fra koret. Da kirken ble utvidet i bredden i 1800-årene ved at omgangsveggene ble rykket ut, ble de gamle omgangstak beholdt og nytt sperretak lagt over.

Alle kirkens tak var tekket med spon og tjærebredd i 1600-årene, og takene ble reparert med til dels store antall spon i løpet av århundret. Apsiden, som ble bygget 1699, ble også spontekket, og det later til at kirken beholdt spontak inntil ombyggingsarbeidene i første del av 1800-årene. I 1836 heter det at kirken "...er under Reparation især hvad Taget angaar...". Ved denne anledning fikk kirken ant. de skifertak som den beholdt inntil den ble revet.

Takrytter. Midt på skipets møne satt en takrytter helt til kirken ble revet. I takrytteren hang to små klokker, mens de to store hadde sin plass i støpulen. Takrytteren var ikke tilgjengelig inneⁿfra, men utvendig var det reist en stige som førte opp til en luke i takrytterens vegg. I 1600-årene omtales takrytteren som et klokkehus med spontekket sadeltak som bar et lite spir. Etter alt å dømme var dette en middelaldersk takrytter av en type som har vært vanlig på stavkirker. I 1732 meddeler kirkeeieren, sønneprest Stockfleth, at han har gjort store reparasjoner på kirken og at han bl.a. har bygget nytt tårn. At det ble gjort arbeider med takrytteren i Stockfleths tid, bekreftes av en opplysning ~~av~~ (Myhre IV s. 306) om at kirkespiret hadde årstallet 1724. Den takrytter som vises på avbildningene fra 1800-årene hadde firkantet underbygning og høy og spiss hjelm som var tekket med skifer. Underbygget hadde sukledning og to runde lydglugger i hver vegg. Det er mulig at den høye hjelmen ble reist i 1720-årene, men at underbygget er eldre.

Apsiden fra 1699 fikk kjegleformet tak som bar en takrytter. Den sto inntil kirken ble revet. På avbildningene fra 1800-årene hadde takrytteren 8-kantet underbygg som bar en kuleformet kuppel med høy, spiss hjelm.

I tømmermann Joen Joensens fortegnelse over materialer som gikk med ved byggingen av apsis nevnes "...8te tykke Planker til Fundament ovenpaa Rundeelen. 1 Mast med Knær oc Spiirer til Reiseværck. 24 tylter tørre Bord til Bord trou under Rundeelens Spaantag oc Klædningen undenpaa Tornit". I regnskapet heter det "... Den paa Tornet opsatte Spiir med Bechen oc Messing Fløi Malet oc Stapheret...". Spiret med kulø og fløy ble gitt av sogneprest Engelstrup.

Svalganger. Kirken har hatt svalganger som er blitt revet og fornyet som følge av skader og de mange forandringer som kirken har gjennomgått. Allerede i sin første fase later det til at kirken har hatt sval. Det buede fundament som er påvist i østre del av korpartiet kan skrive seg fra en svalgang omkring det eldste kors apsis. På sin tverrsnitt-tegning av skipet har Bull avmerket et hull i nedre del av midtromsveggen like over mønet for nordre tverrving; han har notert "Hull formodentlig efter Gavlen i den Gamle svalgang". Hvis det er tilfelle, må det skrive seg fra et høyt oppbygg med skruv bygget opp inntil midtre del av skipets nordvegg før nordre tverrving ble tilføyet.

Etter at kirken fikk nytt stort kor i skipets bredde og tverrvinger ut fra skipets nordre og søndre langvegg er det også blitt reist svaler rundt disse deler. Avbildningene av kirken fra 1800-årene viser spor etter at det har vært sval utenfor nordre tverrving. Tverrvingens gavlvegg har her spontekking som avsluttes vannrett litt under rafthøyde mot et vannbord som angir svalens tak. Over veggens portal har vannbord og spontekking en spisset utsparing som kan skrive seg fra et skruv foran portalen. Apsiden fra 1699 har visstnok aldri vært omgitt av svalgang, og etter at kirkens langvegger ble rykket ut i første del av 1800-årene har heller ikke disse deler hatt svalgang. Så sent som i 1801 heter det imidlertid at det var "... betekte Svalegange rundt om Kirken...". Den eneste del av svalgangen som sto tilbake da kirken ble revet var vestsvalen med sitt skruv.

A et

Svalgangene ble omfattende reparert i 1620-årene, og regnskapene forteller adskillig om svalenes oppbygning og utseende. I 1622 ble ¹3 favner langt stykke av kirkens nordsva revet fordi den var råttent. Det nye stykke av svalen som ble satt opp fikk en 3 favner lang svill. På den ble det reist fire "trinde stolper" som bar stavlegjen. Mellom veggstolpene ble det satt inn hugne bord. På stavlegjen ble det reist 9 sperrer som bar det spontekte bordtak. Det ble lagt inn bordgulv i svalen. I 1625 ble vestsva len ombygget i hele sin lengde bortsett fra våpenhuset foran vestportalen. Det ble lagt inn en ny svill som var $4\frac{1}{2}$ favner lang. På den ble det reist 5 stolper som var ¹1 favn lange, og over dem ble det lagt inn en stavlegje som bar sperrene og det spontekkede bordtaket. Dessuten ble det satt inn "...i Nederste Omgangen, imellom stolperne till paneluerkit 24 hugne bord...". Som tidligere omtalt ble kirkens sydside oppveiet og reparert i hele sin lengde 1626. Samtidig ble det bygget ny sval som var 21 alen lang. Den fikk svill og "...7 stolper huer $1\frac{1}{2}$ faffuen lang...". Over dem ble det lagt opp stavlegje som bar 11 sperrer for det spontekte bordtak. Mellom stolpene ble det satt inn bordvegger, og svalen fikk bordgulv. Beskrivelsene tyder på at svalgangene har vært bygget på tradisjonell måte.

Våpenhuset foran skipets vestportal nevnes i forbindelse med reparasjonen av vestsva len 1625, og det var ant. dette som ble ombygget to år senere. Det nye våpenhus fikk tre sviller, og på dem ble det reist 4 stolper som var 4 alen lange og to "...Bielckhuggen stolper huer Nij Allen Langh som Vaabenhues dørrenn er hengt vdj...". Over stolpene ble det lagt opp tre stavlegjer som var 4 alen lange og bar 14 sperrer, under det spontekte bordtak. "...Till samme vaabenhues att staffere ehr till parneluerck trej tylter bord...". Det er mulig at dette våpenhus er identisk med det som sto inntil kirken ble revet og som forekommer på 1800-årenes avbildninger og Bulls oppmålinger. Ifølge disse var det ca. 3,5 m bredt og gikk ca. 2 m frem foran vestsva len.

Det var bygget opp i basilikaform med høyt midskip, som hadde samme vegghøyde som skipets omgang og sluttet seg til dette. På nord- og sydsiden hadde våpenhuset lavere sideskip med samme vegghøyde som svalgangen og med pulttak som skar seg sammen med svaltakene. Mot vest hadde våpenhuset gavl med sentrert dør. Hjørnestavene var sylindriske og hadde sylindrisk base og kapitél adskilt fra skaftet med vulst og halsring. De to midtskipsstavene som flankerte døren var av samme type, men hadde dessuten vulster i høyde med hjørnestavenes kapitéler. Dørren hadde tre gangjern og dørring med smijernbeslag. Våpenhuset hadde tregulv, og 1740 nevnes at himling, gulv- og vegger i våpenhuset er i god stand. Av regnskapene for 1628 later det til at våpenhuset er blitt utstyrt med en sylindrisk takrytter med høy, spiss, spontekket hjelm. Det ble nemlig "...jøndlagt til Underlaug under en Rundell i waabenhussitt fire brede fodstøkker, huer fire Allen Langh... Der Offuen paa satt fire stolper... Offuenpaa samme stolper er lagt 4 suiller... Derpaa er kommen Otte sperrer...".

Kirketuften har bevart fundamenter for et ca. 2 m langt og bredt utbygg på nordsiden av apsis. På avbildninger fra 1800-årene har kirken et bislag på dette sted. Bislaget har pulttak ut fra apsidens nordside og dør med trapp mot nord. Østveggen har åpning over en brystning av planker. På Marcus Grønvolds tegning fra 1869 har bislaget utsveifet vindski. Hjørnesøylen har sylindrisk base og kapitél og søyleskaft med entasis som avsluttes mot base og kapitél med tre vulster.

Sakristi. Ved besiktigelsen 1686 ble det påpekt at det trengtes et sakristi ved kirken, og to år senere heter det i regnskapene: "...Opbyggt it Nyt Sachristj af godt nyt fyre Tømmer paa dend Nordre side af Sanghuuset som er 7 allen paa alle 4re kantter...". Det lå altså på nordsiden av koret fra 1200-årene. Taket fikk sperrer og huv, hvilket kan tyde på sadeltak. Sakristiet ble innredet med tregulv og dør og to lukkbare luker. Det opplyses 1691 at presten har forært tømmeret til sakristiet. Sakristiet ble ant. beholdt da kirken fikk sitt nye apsidale kor 1699,

for samme år ble det laget "...een nye Dør oc Gang ind til Sacristiet...". Senere må dette sakristi være revet og nytt sakristi være bygget med direkte adgang til det apsidale koret, for på avbildningene fra 1800-årene har kirken et stort tilbygg inn mot apsidens østside. Det nye sakristi var laftet opp av tømmer og hadde sadeltak i kirkens lengderetning.

Himling. Det nye store koret som ble oppført i 1200-årene hadde tønnehvelv av tre med malte dekorasjoner. Takstolen i koret var av en type som neppe var beregnet til å være synlig fra kirken og dette tyder på at hvelvet hørte med til korets opprinnelige innredning. Da kirken ble revet 1880, var man klar over malerienes verdi og sørget for å ta hvelvet ned i størst mulige seksjoner. Slik ble det fraktet til Universitetets Oldsaksamling, hvor det nå er montert. Hvelvet består av ca. 1" tykke bord som er faset sammen i sidene og festet til tre ribber på hvelvets overside. Det har korets fulle bredde, og ifølge Bulls tegninger har langveggenes stavlegjer tjent som vederlag for hvelvet. Mot vest har det vært lukket med en loddrett endeflate som har hvilt på stavlegjen over den opprinnelige korskillevegg. I øst lukkes hvelvet av en skrå endeflate som har vært festet til innsiden av korets omgangstak. De to staver for korets indre reisning har skåret seg gjennom hvelvet i østre del, og det er skåret ut spor i hvelvet for de strekkbjelker og bueknær som har gått inn mot de to stavene. Partiene nærmest disse spor som var vanskelig tilgjengelige da hvelvet sto over koret er bare delvis bemalt, hvilket viser at hvelvet er malt da det sto på plass i kirken.

Det nye koret, som ble bygget 1699 i form av en stor apsis øst for middelalderkoret, fikk himling av bord som ble kledd til undersiden av apsidens vannrette bjelkelag. I 1706 ble det "...Lagt nye hvelfning under tagene udj Kirken oc vingerne af høflede bord...". Da kirken ble revet, hadde det gamle skip vannrett himling, og det var kanhende den som ble lagt inn 1706.

Gulv. Ved den store reparasjon av kirkens sydvegg og fundamenter som fant sted 1626, ble det "...huggen 4 Bielker och lagit tuertt offluer Kierkegullfuit Nest Under Gulffuitt huer 2 1/2 faffne lang...". Det later til at det gamle tregulv er blitt understøttet med 4 bjelker. Kan hende ble gulvet hevet ved denne anledning. Da Bull målte opp kirken, lå gulvet så høyt at nedre del av stavenes baser var dekket. I 1660 ble det lagt nytt gulv i koret, og apsiden som ble reist 1699 fikk plankegulv som ifølge Bull var hevet ett trinn over gulvet vestenfor.

Treskurd.

Vestportal (UO C. 10590). Vanger og overstykke, dekket av ranke- og dyreornamentikk i høyt relieff. Døråpningen innrammes av halvsøyler med fritt skulpterte kapitelløver. Arkivolt er antydnet ved forhøyet relieff.

Ornamentikken er tilnærmet symmetrisk. Den omfatter ranker som har utspring i dyrekjeft nederst i indre hjørne av vangene, to toppdrager, midtdrage samt 14 mindre drager, fordelt med 6 på hver vange, ~~to~~ på overstykket, 4 på hver søyle, dessuten en orm på overstykket. Ornamentikken avsluttes nedad av en sammenhengende palmettfrise. Basefeltene og søylebasene er uten ornamentikk.

Ranken som løper i store, regelmessige slyng, har lav kam med midtlinje. Den avsetter grener som ruller seg tilbake i spiraller. Grenene ~~er til dels 3-koblede, til dels 5-koblede.~~ ~~De~~ springer opp av store ^{skjedebled} med ring om roten. Bladene, som likeledes har ring ved roten, ~~ligger bøyet,~~ ^{er til dels 3-koblede, til dels 5-koblede, De er bøyet og} nervenettet er markert med skulpesnitt. Palmettfrisen nederst innrammes av et øvre riflet bånd og et nedre rilleprofil. Palmettene er omskrevne og har gjennomtrukket riflet bånd. Midtbladet i palmettene er forlenget og bøyet frem over det øvre bånd. Mellom palmettene sitter et smalt blad som likeledes er bøyet frem over det øvre bånd. ~~Det samme er~~ ^{De} klokkeformede søylebasene, med to glatte vulster. Søyleskaftene har separat ranke- og dyreornamentikk.

^ 3-delte

er til dels

3-koblede, til
dels 5-koblede,
De er bøyet og

er glatte

Kapitélene har symmetrisk parslitte ranker og bærer frittstående løver. Under kapitélene sitter to vulster med snodd bånd. Dragene har dobbelt konturlinje langs kroppen. Midtdragen stuper ned over arkivolten med vingene bakut, bena ut og ned og hodet hengende ned i døråpningen. Hodet har store, runde hvelvede øyne, små ører og glatt hud. Halsen er bølget med parallelle riller. Halen slår 4 slyng på overstykket. Toppdragene, som biter midtdragen i halen, skyter halsen ned mot døråpningen og strekker hodet opp. Hodet har flatt, rundt øye med ring rundt, dype snutefolder, tunget ornament langs snuteryggen, bladformet manke over skallen, store nakkekrøller og tunget skjegg under kjeven. Kjeften har to huggtenner. Over låret sitter parallelle hudfolder. Føttene har leddete klør. Halen slår en stor ring og ett åpent slyng og ender i 3-koblet dusk med romberuter og ring under dusken. Vingene har korte dekkfjær med skulpesnitt, og 3 rader glatte fjær. Hammen under vingen har brede fjærfliker med karvesnitt og skulpesnitt. Den venstre drages ving er gjennomboret av ranken.

Smådragene har flate, runde øyne med dråpeformet kontur, spisse ører og snuterynker. Samtlige er krumryggede med hals og hale som danner lukket slyng og videre i nye slyng, åpne S-slyng, lukkede og 8-tallsformede slyng. Halene er til dels 3-koblede, til dels avsluttet med bladform.

To drager strekker hodet frem i døråpningen og glefser mot midtdragens hode med åpne gap og utstrakte tunger. Dragene på søyleskaftene er sett ovenfra og tenkes å slynge seg rundt søylen.

Kapitélløvene er fritt skulptert med 4 ben, derav er det bakre par vridd og vender bakover. Hodene har store og hvelvede øyne, smal snuterygg og mustasje samt små spisse ører. Halene er slyngget i sirkel rundt låret og ender i krøll på utsiden av kroppen. Begge løver holder et menneskehode i kjeften, det ene er stillet på høykant, det andre ligger på tvers.

Farver. Spor av rød, hvit og blå farve er påvist på kapitélene, løvefigurene og midtdragens hode.

(Årsb. 1881, s. 140).

Portal. (VO C 10591). Har sittet i nordre tverring^{arm}. Består av ~~to~~ trekvartssøyler og en forhugget arkivolt. Søylenene, kapitélene og arkivolten er dekket av rankeornamentikk. Basene er klokkeformede og glatte med glatte vulster. Søyleskaftene og kapitelenene har symmetrisk parstilte, sammenbundne ranker. ~~To~~ glatte halsvulster. Arkivolten har løpende ranke som begrenses av smal ramme på hver side. Nedre kant har totrinns avtrapning. Opprinnelig har arkivolten vært rundbuet med innsnevring på hver utside. Nedre del har vært skåret i ett med halv-søylenene. Her har det ikke vært skurd, hvilket kunne tyde på at portalen har hatt kapitelløver.

Dørbladet (se Bulls oppmåling) hadde høvlede, geometriske motiver. Øverst treblad, derunder firblad med sirkel rundt krysset.

Kapiteler og prydstykker. Stavene i indre reisning hadde terningkapiteler med konsentriske sirkler innskåret på skjoldflatene. Over kapitélene, på innsiden av stavene, var festet høye, smale vifteformede prydstykker med lineær skurd. 4 stykker er bevart i den nye kirken. H. ca. 80 cm.

Masker. Masker fra mellomstavene i skipet er bevart i den nye kirken. Maskene har spor av bemaling i sort og hvitt.

Maske mrk. 1. 'Dyrehode (katt)? med lave, runde, rett oppstående ører, store, runde, konturererte øyne, stor åpen munn, tatt ut med bor. To spisse tenner. H. 33 cm, br. 28 cm, dybde 18 cm.

3 Maske mrk. 2. Dyrehode i profil med vidåpen, tannrik kjeft, stort konturert øye, snuterynker, kjeverull. Sort detaljering. Muligens har hele hode, bortsett fra øyet, vært sort. H. 42 cm, br. 35 cm, dybde 22 cm.

4

Maske mrk. 3. Kvinnehode, en face. Dobbelte konturererte øyne, braknese med tverrstreker, spiss hake, åpen munn med spisse tenner. Stor tunget krave. Sortmaling på krave og langs forsidens kant. H. 80 cm, br. 32 cm, dybde 17 cm.

2

Maske mrk. 4. "Haugkall". To små runde horn på issen, dessuten to små ører som er innfelt, runde konturererte øyne, åpen kjeft med nedhengende tunge, spisse hjørnetenner samt én tann, innfelt til høyre i overkjeven. En tilsvarende tann har vært innfelt til venstre i overkjeven. Rester av sortmaling. Muligens har hele masken vært sort. H. 57,5 cm, br. 34 cm, dybde 28,5 cm.

5

Maske mrk. 5. [^] Små, lave ører, tettsittende runde konturererte øyne, profilstilt nese, vidåpen kjeft med tanngard i overkjeven, ingen underkjeve, bare en stor bred tunge.

^ Forsvunnet men
kjendt fra gammelt
fotografi.

Maske mrk. 6. Mangler underansikt, store øyne, kraftige hudfolder, trukket over neseryggen, små ører. Sortmaling i øynene, ellers ingen farvespor. Den plane flaten under masken har rester av hvitmaling med sorte konturlinjer. H. 49 cm, br. 33,5 cm, dybde 21 cm.

6

Maske mrk. 7. Konturererte øyne, skjev kjeft med tanngard, profilstilt nese. H. 44 cm, br. 29 cm, dybde 12 cm.

7

Andreaskorsene har symmetrisk sammenstilte bladknoller som er fremhevet ved snitt som er ført halvveis rundt. Krysset har konsentriske sirkler i avtrapning utad, annenhver hvit og annenhver sort. Enkelte av de hvite sirklene har punktoring.

Ristninger. På en planke fra vestveggen (UO. C 10354) er ristet et dyr i sprang. Spisst, oppstående øre, snute-rynker, hale slynget ned mellom bakbenene og opp på baksiden av kroppen. To av potene er skåret bort. Ristningen er plassert ved første del av runeinnskriften som forteller om kirkens byggmestere (se nedenfor, under runeinnskrifter, a). Løven er trukket opp med tjære. På 4 sammenhørende planker fra nordveggen (UO C 10593) er ristet to motstilte dyr som delvis er trukket opp med sort.

Øvre del av dyrene er avskåret ved at plankene er kuttet. På det høyre dyr er halen slynget ned mellom bakbena og kløftet i to krøller under kroppen. Opp mot halen går en runeinnskrift (se nedenfor under runeinnskrifter, b). I brystet på det venstre dyr er ristet et lite dyrehode samt streker som antyder rygg og bakben samt et løftet forben. På samme planke, lenger nede, er ristet et lite dyr, h. ca. 28 cm., med åpen kjeft og lang, krummet spiss tunge, krøller under kjeven og hale med bladformet dusk slynget mellom bakbena og opp bak kroppen. Videre er det ristning av en halv løve og en båt på planken (se Thorsens oppm.).

På 3 sammenhørende planker (UO 11005) fra skipets østre gavlvegg er ristet et dyr med lang tunge, pelskrøller under kjeften og tofliket hale som er slynget ned mellom bakbenene og ender i fliket bladform. Figuren er trukket opp med sort.

En planke i Ål nye kirke har løvefigur som består av forkropp og hode. Hodet har to spisse ører, snuterynker, åpen kjeft med to huggtenner samt krøller på undersiden. Ett forben er synlig.

Runeinnskrifter. 1. (NIYR 121) På to planker fra vestveggen (UO C 10354) "Þorolfr gerði kirkið Þessa, en Geirsteinn var félagi ok Þeir Gunnarr, Vidarr, Eyvindr, Eiríkr, Gunnarr. Nu hefi ek ristit allra" (Torolf gjorde denne kirke, og Geirstein var [hans arbeids] felle, og Gunnar, Vidar, Eivind, Eirik, Gunnar. Nu har jeg ristet alles [navn]). Foran dyret som er ristet ved innledningen av innskriften står tilføyd: "Alfr var ok" (Alf var også [arbeidsfelle]).

2. (NIYR 123) På planke fra skipets nordvegg (UO 10593) "Þetta hefir Eyvindr" (Dette har Eyvind [gjort]) hvilket skulle angi mesteren for dyreristningen. Kanskje er også dette mesteren for vestportalen.

3. (NIYR 122) På del av stav i skipets søndre midtromsvegg (UO 10027). Malt med sort. Det siste ord er dekket av hvit maling. "Þar er allr sem unír, eigi er slikt som [munir]" (Der er man med liv og sjel hvor man kjenner

[den fulle] tilfredshet, ikke er slikt som [verdens] lyst).
 4. (NIYR 124) ~~~~~ På baksiden av vestportalens
 venstre vange (UO 10590). Fragment, muligens av
 "Vidar Ave Maria Pater noster". e) På et sammenbrettet
 stykke bly (UO C. 30964), funnet ved utgravningene 1959,
 på nordsiden i skipet. Ant. to magiske formler, den ene
 muligens med deler av evangelistenes navn samt alfa og
 omega, den andre muligens deler av Kyrie Eleison.
 (UO. År**sb.** 1963-64, s. 128 f.).

Smijern. 3 dørringer, a) (UO 11002). Leddelt ved
 3 kuler. I hvert mellomrom 4 tverrstreker. Ved festet
 stiliserte dyrehoder med spisse ører og strekorknering.
 Strekorknering på Krampen. Diam. 15 cm. b) (UO 11003).
 Langs oversiden innslåtte sirkler samt tverrstreker. Ved
 festet stiliserte dyrehoder med små ører. Diam. 9,5 cm.
 c) (UO 10318). Satt på vestsvalets våpenhus (Bulls
 oppmåling). Små innslåtte sirkler langs oversiden.
 Stiliserte dyrehoder ved festet. På motsatt side, og
 skjevt i forhold til festet, en fortykning, muligens
 degenerert haleslyng. Diam. 9 cm. 4-sidet festeplate
 med svakt innsvungne sider og oppbulet midtfelt. Prikk-
 ornering langs kanten og rundt midtfeltet. Fra hvert
 hjørne har det gått ut en liten gren som ender i ~~to~~ bøyde
 forgreninger.

Del av beslag (UO 10318). Dyrehoder i en ende,
 utsmidd gren med ~~to~~ bøyde forgreninger i den andre enden.
 Ornert med små innslåtte sirkler. Ant. identisk med
 "en gjenstand med dragehode" som hang på veggen i koret
 i stavkirken. Omtalt i brev fra sognepresten 29.10.1880.

Et "Spir med Becken oc Messing fløy, Malet oc
 Stapherit" forært av sogneprest mag. Oluf Engelstrup 1699.

INTERIØR

Middelaldersk dekor. Til den eldste utsmykning
 hører antagelig en dekor bestående av stiplede siksakbånd
 med horisontal avgrensningsbord som finnes på en del
 bevarte veggplanker i den nye kirken. (Kfr. rapport ved
 Bjørn Kaland.).

Videre ble kirken omfattende dekorert i gotisk tid. Bevert er en dekorert himling fra koret, (nå i UO), samt dekorasjonsrester på veggplanker i den nye kirken. Himlingen har hvelv med 5 øst-vest-gående friser med scener fra Genesis og Jesu barndoms- og pasjonshistorie. I skjoldbuene er gjengitt nattverden i vest og korsfestelsen i øst. De fleste fremstillinger står mot stjernesådd bakgrunn.

Syklusen starter i vestre del av toppfrisen som har 5 medaljonger.

1. Den hellige ånds due, sett fra undersiden, glorie om hodet, utspilte vinger. Bildet er beskåret av skjoldbuen.
2. Gud skaper himmel og jord, symbolisert ved flammende sol, måne og et tre med tykke grener og store bladklaser. Han er uten glorie, løfter høyre hånd i velsignelsesgestus, holder korsstav i venstre hånd.
3. Gud skaper fuglene og fiskene. Høyre hånd i velsignelsesgestus mot en fugl, venstre hånd tildekket. Nederst havet med fiskene.
4. Gud skaper menneskene. Høyre hånd i velsignelsesgestus mot det nyskapede menneskepar som kneler foran ham med hendene løftet i tilbedelse. Bak Adam et tre med store bladklaser.
5. Adam og Eva i Paradis, gjengitt sittende med et brett(?) mellom seg og med nøtter(?) i hånden. I bakgrunnen et tre.
6. Syndefallet (~~gjengitt~~ i midtfrisen). Adam og Eva ^{sitter} på hver sin side av treet. Slangen, som slynger seg om tre-stammen, har hode med grove trekk, skjegg og store tilspissede ører. Den holder et eple mot Eva. Eva holder seg i haken med venstre hånd og rekker med høyre hånd et eple mot Adam, som mottar det med begge hender. I bakgrunnen et tre av lignende type som i Paradis-scenen, men med rombemønstrede blader.
7. Menneskene etter syndefallet (i nedre frise) Eva, med hodelin og langærmet kjole, sitter i en kubbestol og spinner med håndten. Adam, i kort skjorte, hakker i jorden. I et tre i bakgrunnen henger en øks.

8. Bebudelsen. Engelen i skritt, sett fra siden, med høyre hånd løftet mot Maria og med skriftbånd i den tildekkede venstre hånd. Maria, gjengitt frontalt, uten glorie, vender ansiktet mot engelen.
9. Visitasjonen. Maria til venstre, klapper Elisabeths kinn.
10. Jesu fødsel. Maria til sengs i forgrunnen med drappert teppe over seg og rombemønstret pute bak hodet. En barhodet kvinne bøyer seg over henne og legger en hånd på hennes panne og en på hennes bryst. I bakgrunnen krybben med okse og asen som bøyer seg over barnet. Krybben står på postament med arkitekturmotiv. Ved fotenden Josef med tungesmykket glorie. Over scenen et opphengt draperi som går ned på venstre side. Midt på draperistangen henger et røkelseskar. Over draperiet en flammende stjerne.
11. Kongenes tilbedelse. Maria med krone og tungesmykket glorie sitter på trone med arkitekturmotiv og pute med korsblomstmønster. Barnet på hennes venstre kne har korsglorie, høyre hånd løftes i velsignelsesgestus, venstre hånd som hviler i Marias høyre hånd, holder en rund gjenstand. Kun ~~to~~ konger er fremstilt, begge knelende, den forreste som har skjegg, letter på kronen og rekker gaven frem. Den bakerste er skjeggløs. Kronen er halvt kuttet av plasshensyn. Øverst svevende engel som svinger røkelseskar.
12. Flukten til Egypt. Maria, med barnet i venstre arm, på eselryggen. Josef, med eselet ved bisselet og stav over skulderen, vender seg mot Maria. Foten som strekker frem i skritt, er vridd til frontal stilling. I bakgrunnen et tre med store bladklaser.
13. Herodes får den onde innskytelse. Han sitter på tronstol med krone og løftet sverd. En liten vinget djevel hvisker i hans øre. En kriger i brynje og våpenfrakk kommer mot ham med to spiddete barn på sitt fremrakte sverd.
14. Barnemordet. Kampscene med 3 brynjekledde krigere og 3 kvinner. To kvinner kneler og griper om sverd i forgrunnen. Den tredje kvinne klører øynene ut på en av krigerne.

15. Fotvaskingen. Jesus kneler og holder om Peters fot, ved hans side en engel som rekker frem et håndklæ. Peter sitter i stjernemønstret kappe på stol med arkitekturmotiv. I bakgrunnen 6 overdimensjonerte apostler.
16. Judaskysset. Jesus gripes i venstre arm av brynjekledd kriger som holder maske foran seg, og i høyre arm av Malkus som faller om for Peters sverdhugg. Judas er i stjernemønstret kjortel.
17. Hudstrykningen og korsbæringen. Til venstre Jesus med hendene sammenbundet på søylens forside. Han hudstrykes av to knekter, hvorav den ene gjengitt foran pillaren til venstre. I korsbæringsscenen har Jesus korsglorie. Han bærer det grovt kvistetete kors over venstre skulder og går mot høyre. En knekt som holder om korsstammen, er gjengitt i motgående bevegelse.
18. Oppstandelsen. Jesus stiger ut av kisten og trår med høyre fot på en segnet vakt i forgrunnen. Høyre hånd holdes i velsignelsesgestus foran brystet, i venstre hånd korsstav med banner. I bakgrunnen to brynjekleddede vakter.
19. Kvinnene ved graven. Kisten med veltet lokk i forgrunnen. To av kvinnene har hodelin, den tredje barhodet. Til høyre engelen med løftede hender.
20. Kristus ved dødsrikets port. Korsglorie, korsstav med banner i venstre hånd. Han skritter over en stor, fallen djevel. Med høyre hånd trekker han en liten mannsskikkelse ut av porten som er gjengitt i kvadermuren tilhøyre i billedfeltet. I dødsriket sees en rekke hoder samt ildsluer. Over porten en liten djevel med krokhake.

Nattverden i venstre fondvegg er gjengitt under trepassformet bue med gavlfelt over hver bue samt arkitekturmotiver. Bordet som fyller forgrunnen, har drapert duk hvorpå kalk, stettefat, to begre med lokk samt korsformede brød. Bak bordet, under midtre bue, Jesus med korsglorie, Johannes ved hans venstre side og på hver side en disippel med tungesmykket glorie. De øvrige 9 disipler er gruppert under sidebuene. Judas, i forgrunnen til høyre, utpekes ved Jesu håndbevegelse

Duken har regelmessige dobbeltfolder på forsiden.

Korsfestelsen i østre fondvegg innrammes på sidene av slanke trær, med små rundflikede blader. Det nederte av feltet er gått tapt. Jesus har utsmykket korsglorie, føttene naglet med én skrue, lendekledet har stor knute ved hver hoft og faller med oppblåst flik ned over venstre kne. Korset har rombemønstrert kant. Armene har innadrettet trepass med innskrevet palmett samt ytre bladvolutter. Ved øvre korsarm en engel med røkelseskar samt en ørn. Korsets fot mangler. Til høyre for korset Synagoge med fallende krone, halvnaken overkropp, bukkehode i høyre hånd og diadem (?) i sin tildekkede venstre hånd. Til høyre for henne Johannes med bok i hendene. Til venstre for korset Ecclesia med løftet kalk, bak henne Longinus som holder lanse og peker på sitt øye. Muligens er det hans skjold som er gjengitt foran lansens. Ved Ecclesias side Maria som vrir sine hender. Bak henne en mann som griper seg i skjegget, antagelig høvedsmannen som erkjenner Jesu guddom.

Ornamentikk. Bakgrunnen er oppfylt av store, konturerte firblad samt mindre firbladmotiver. Toppfrisens ~~medaljonger~~ ^{er} innbyrdes sammenbundet med en liten sirkel hvori rosett. Den venstre medaljong er sterkt beskåret av skjoldbuen. Sviklene mellom medaljongene

har varierte palmettmotiver, i midtfeltet assymetriske bladmotiver. Sviklene ved østre medaljong har ranke-motiv. Midtfrisene og de nedre friser har arkadeinndeling med brede, kvadrerte pilarer, med puteformet kapitél og base. Pilarene i de nedre friser samt en av pilarene i midtfrisen har rundbuet døråpning med oppslåtte dørblad og utsmidde hengsler. Arkadebuene er trepassformede i nordre midtfrise, men den ytre buen i trepasset er sløyfet i vestre og østre felt. Søndre midtfrise har rundbuer. Nordsidens nedre frise har to rundbuefelter og ett felt uten bue. Sydsidens nedre frise har tre felter med trepassformet bue og ett felt uten bue. Over buene er gjengitt arkitektur-motiver.

Mellom midtfrise og nedre frise løper en bred frise med 5-bladede palmetter. Palmettene i nordre frise står på avtrappet postament og er innskrevet i fortløpende rundbuer. Palmettenes største sideblad

skjærer buone og løper sammen i hengende palmetter i stilkene. I søndre frise er palmettene sammenføydt med smalt bånd om de største sideblad. Midtbladet har kraftig stilk som innsnevres av 3 ringer. Frisen har stjernemønstreet bakgrunn.

Himlingens nordøstre og sydøstre hjørne har malt gurtbue med chevronmotiv (mønstreet forskjøvet i sydøstre hjørne). Fra gurtbuen springer ut store, rundflikede blader mot stjernesådd bakgrunn.

Stiltrekk. Ansiktene er malt med bred, oval form, de fleste i svak dreining, med øyenbryn og nese-rygg med sammenhengende linje. Øynene er åpne med enkel kontur og stor pupille, men uten iris. Hår og skjegg har uregelmessige, til dels parallelle linjer. Muskulaturen er grovt og skjematisk gjengitt. Klær og draperier har forenklet foldeangivelse. Foldene har køllefremet fortykning i en ende, til dels har de regelmessige dobbeltfolder med symmetriske trekantfliker. Kronene har stiliserte tungeborder. Fjær er skjematisk *gjengitt*.

Teknikk og farver. (Iflg. rapporter ved Truls Magnus Løken 1967 og Unn Plahter 1969). Følgende farver er registrert: blått, grønt og rødt i diverse valører, blyhvitt og kritt samt trekull. Bindemidlet i grundering og maling synes å være animalsk lim. Komposisjonens hovedlinjer er risset inn i treverket og hele taket er overstrøket med tynn kritt-grundering. Vanligvis er anvendt ett malinglag, til dels er det valørmodellering. Ytterkonturer, ansiktstrekk, draperifolder o.s.v. er markert med sorte eller brune streker.

Blått er brukt som bakgrunn i scenen med skapelsen av fuglene og fiskene, i barnemord-scenen, i bladornamentene, i arkitekturen, i drakter og som tegning eller konturer i draperier. Lyseblått forekommer

i Marias kjole i Visitasjonen, i diverse draperier, i hår (figurer i nattverds scenen), i arkitekturmotivene og i blodranden på sverdene. Lyseblått med rødlig skjær finnes som ansiktsfarve på den ene knekten i hudstrykningen.

Grønt er brukt i stor utstrekning og forekommer i valører fra lyst blågrønt til mørkt gulgrønt.

Gult er bare brukt i enkelte tilfeller. Blekgult finnes i Jesu hår og skjegg, i korsfestelsen, samt på ørnens vinge. Gulbrunt forekommer bl.a. i Paradis-scenen, i Adams skjorte og i scenen med flukten til Egypten.

Høyrødt er anvendt i draperier og i firbladene bak korsfestelsen, i arkitektur og som bakgrunn for flere scener. Blekrødt finnes som bakgrunn i oppstandelses-scenen og i draperier. Lyserødt er brukt i stjernene på blekrød bakgrunn.

Brunrødt forekommer som konturer og tegning i ansikt, hår og skjegg, i draperier og i modellering av høyrøde draperier samt blader, videre som bakgrunn og i stjerner på hvit bakgrunn.

Hvitt er hovedfarve i en del draperier og i deler av arkitekturen.

Sort finnes vesentlig som tegning.

Veggens gotiske dekorasjoner er det rester av på 16 planker som er satt opp bak alteret i den nye kirken. Samtlige planker har draperimaling nederst. 7 sammenhørende planker (Kaland A-G) viser fra venstre en hånd som holder nedadrettet basun, videre de døde oppstandelse med små, nakne skikkelser som enten kneler, stiger opp eller står oppreist i graven. Bak dem og over dem, sterkt sammentrengt, 6 figurer (hvorav 5 synlig) ^{med} skjeggete ansikter, den forreste (~~på plake nr. 4~~) sitter med løftet hånd i tale- eller akklamsjonsgestus, den venstre holder en bokrull. ~~Plankene~~ ^{Videre} ~~5-7 har~~ en stor, frontalt sittende figur, som visstnok har holdt nøkkel i venstre hånd. I så fall er dette Peter. Nederst på plankene ~~er~~ ^{er} gjengitt små, påkledte figurer. ~~Planke 7 har~~ ^{Videre er det} en stor, kvinnelig skikkelse, med høyre hånd løftet i tale- eller akklamsjonsgestus. Hun sitter på trone med arkitekturmotiver. Antagelig er dette Maria. Samtlige figurer

har blikket vendt mot høyre.

En planke viser høyre del av en mandorla som i øvre del skjæres av horisontalt sverdskjefte. Utenfor mandorlaen sees øverst en vinge og en hånd som holder krans og nederst en fot. I mandorlaen motiv fra en tronstol. Fragmentet har således tilhørt en ⁿtroende Kristus, fra hvis munn utgår et sverd, samt engel med krans. (Sm. de forsvunne takmaleriene i Vang storkirk) Bakgrunnen er stjernesådd.

3 planker har fremstilling av Paulus, sittende på trone med arkitekturmotiver, ansiktet vendt mot venstre, sverdet løftet i sin venstre hånd.

4 planker (a-d) har motiver som ikke er identifisert, men som antagelig har tilhørt samme billedsyklus, idet ~~ta~~ av dem har stjernesådd bakgrunn i likhet med mandorla-planken. Planke a) har fremstilling av ⁿtroende, kronet mannsskikkelse, med fottøy. Han dreier seg mot venstre og lytter til en barhodet, skjegget mann (rådgiver?) Samtidig peker han i motsatt retning. Som antydnet av ~~Unni Braadland~~ Nøding (s. 153) er denne figur vanskelig å plassere i dommedagsmaleriet. Muligens har den sittet på en annen vegg i koret. Planke c) har fragment av to figurer, den venstre sett fra siden, i skritt mot venstre, av den høyre sees kun høyre arm som holder en stav med kule på toppen. Planke b) har avslitt dekor, men ranken som begrenser billedfeltet nedentil, har stjernesådd bakgrunn i likhet med planke a). Planke d) har fremstilling av frontal, stående, kjortelkledd, barbent skikkelse, avskåret i brysthøyde.

(stiltrekk. Ansikter, hår og draperier ^{er} av samme type som i himlingen.

~] Teknikk og farver. Maleriene er utført i samme teknikk som maleriene i himlingen. Scenene er risset inn på plankene og farvene ligger på tynn, hvit grundering. Hovedfarver er høyrødt, brunrødt, blått, grønt. Til konturtegnning er anvendt sort og rødt.

~ Maria, Paulus og den store apostel med bokrullen har rød kjortel. Den store, sittende figur på ~~_____~~ ^(Peter?) har gråhvit kjortel med

rødt i kappefoldene. Den tredje kongelige person har rosa kjortel. Mandorlaen er rød med blågrønn bunn innvendig. Armen som holder staven, har rosa erme. Disse sistnevnte 3 plankene har rød bakgrunn med gråhvite stjerner.

Draperiene nederst på plankene er i rødt og sort. Rankeborden over draperiene er i sortkonturert gråhvitt.

Etterreformatorisk dekor. Omkring 30 planker, oppsatt i tårnrommet, har rester av dekor som i øvre del omfatter bladverk og drueklaser. Nedre del av plankene har vært rødmalt. Ytterligere er det to planker med rutemønster og volutter i sortkonturert sinoberrødt, blått og brunrødt. (Opplysning ved Ola Seter).

3 planker som er oppsatt lengst til høyre bak alterveggen i den nye kirken, viser en enkel 1700-talls dekor. Den ene har i øvre del figurfremstilling med månerundt ansikt og rød drakt. Nedre del er inndelt av smale, hvite og lyseblå tverrgående felter. I de hvite felter sees rester av skriveskrift, malt med sort. Den andre planke har rester av grovt tegnet drueklasedekor i rødt. Den tredje har i øvre del et ansikt vendt mot høyre, i nedre del blå, svamplignende bemaling. Til samme 1700-talls dekor hører en planke med fremstilling av en person iført hodebekledning og skulderkappe som holder en barhodet, skjegget, avkledd skikkelse i armene. I forgrunnen sees bl.a. kanne og fat. Maleriet ledsages av innskrift: "Josev". Antagelig er dette Josef av Arimatea med Jesu legeme.

INVENTAR

Inventaret ble fornyet omkring 1700.

Altartavle, prekestol og korskille ble overført til den nye kirken og satt opp ved ombyggingen i 1950-årene. (se under den nye kirken).

Knepallet var uten rekkverk 1740. Den eldre prekestolen + var fra 1628 og forsynt med himling +. Det eldre korskillet + var "ilde udseende" og "betog Almuen ald prospect og Opsicht til Altaret".

Benker. Av middelalderens benker er bevart en benkevange (UO C 16594). Den er sekundært avskåret nedentil. Innsiden har bekroning med skåret palmett som står opp ned og er omskrevet av sine egne blader.

Opesfonten + var den omkring overtrent med gammel dags ke, som seer ud til t være ulden amasch" (1740).

Bladstengelen har indre konturlinje. Vangen har utsparring for sete og loddrett spor under setet for en vegg eller støtte. Rett ut for setet er det utsparring, muligens sekundær for bokbrett. Partiet under setet er grovøkset, hvilket viser at seteplasseringen er opprinnelig. Likeledes er baksiden grovøkset. Dette viser at vangen har vendt inn mot veggen opprinnelig. Senere er den flyttet og brukt om igjen og er forsynt med blågrå bemaling, avgrenset nedad mot et 35 cm høyt gråsort felt. Nåværende h. ca. 115 cm, br. ca. 45 cm, tykkelse 8 cm.

I 1624 ble "indlagt tuende lange schamler" + i kirken, en langs mannsstolene og en langs kvinne-stolene "Tillfolken at paa sidde formedelst Kierkens och stollens tranghedtz schyld".

I 1740 omtales 32 stoler + i kirken, dessuten klokkerstol + og skriftestol + i koret, et lite pulpitur + for prestefamilien samt en innelukket stol + i vest for prestefamilien. ¹⁰ sprosseverk, antagelig fra innelukkede stoler, kjennes fra fotografi. Det ene, med kvadratisk sprosseinndeling, er bevart. Det annet har diagonalstilte sprosser.

Øvrig inventar, se under den nye kirken.

KIRKEGÅRD OG GRAVMINNER

Den gamle kirkegård

ble satt istand etter at stavkirketuftens ble utgravet 1959. ^A Stavkirkens fundamenter er markert i grunnen.

istav
Begravelser i kirken. Bilthugger Augustus Samuel Ritter fra Lübeck, d. 1704, var bisatt under sakristiet (Myhre IV, s. 307). Følgende var bisatt i en gravkjeller under kirken: Sogneprestene Ole M. Engelstrup, d. 1716 (som lå i kiste laget av ham selv), Jacob E. Stockfleth, d. 1740, Niels Lund, d. 1743 med hustru og barn, Niels C. Ribe, d. 1749, Niels Floor, d. 1765. Kistene, som var rikt beslått, ble satt ned i en fellesgrav vest for kirken 1880 (Myhre IV, s. 300).

Gravmaler. På S.O.Wolffs tegning og akvarell av

^A Den omgis av
avtekket stenmur.

byggede. Følgende gravmæler er bevart: Jernplate over Frederik Christian Andreas Kjelstrup, f. 1802, d. 1867. Øverst kors med krans om krysset, innskrift i oval bladkrans. Nederst urne med kranium over korslagte knokler. 163 x 79 cm. Teglstensimiterende jernramme. Ny plassering i sydvest ved kirkegårdens istandsetting.

Tø jernkors, a) over Gabriel Hofgaard Stenersen, f. 1798, d. 1850, b) over enkefru Johanne Andersen, f. Stenersen, f. 1796, d. 1849. Dobbeltstøpt med palmetter i armene, englehoder i krysset. Øverst sommerfugl over puppe, nederst bladranke, ca. 150 x 109 cm. Støpt på Bærum Verk. (Bærum lito nr. 4. ANN kat. nr. 824). Et avslått jernkors over Guro H. Skattebøl, f. 1831, d. 1880, fikk ny plassering i sydvest ved kirkegårdens istandsettelse.

Marmorblokk over sogneprest Christian August Heyerdahl, f. 1810, d. 1877.

Granittbauta over Lars Tollefsen Skattebøl, f. 1794, d. 1867 og Aagot Tollefsdtr. Skattebøl, f. 1818, d. 1853.

En minnestøtte over soldater i krigen 1807-14 var tidligere plassert over stavkirketuften, men ble flyttet i forbindelse med utgravningen.

Det eksisterte en støpule 1508, for i et brev fra dette år heter det at støpulen var rette tingsted i Ål. I 1740, etter at kirken var kommet i privat eie, heter det at almuen eier støpulen, og av en brevveksling mellom prost og stiftsdireksjon 1819 fremgår det at almuen eier de to klokkene i støpulen og at de brukes vederlagsfritt ved begravelse. I 1833 ble støpulen flyttet til den nyanlagte kirkegård i Leveld (Aal bygdesogø I, s. 330), og da det ble bygget kirke der 1880, ble noen av materialene brukt til kirkestall. Stallen ble revet og materialene kasert 1959, etter at de var oppmålt og undersøkt.

Støpulen kan beskrives på grunnlag av J. Flintøes tegning fra 1819, hans akvarell fra 1822, S.O. Wolffs udaterte akvarell og de gamle materialers opplysninger. Den hadde tilnærmet kvadratisk grunnplan og var laftet opp av tømmer. Støpulens nedre del hadde ca. 5,50 m lange vegger og var ca. 6 m høy. Veggene i støpulens øvre del var omtrent 5 m lange og var trukket omtrent en stokkbredde inn fra de nedre veggene. Spranget i veggen var dekket med et knapt bordtak. Øvre del var ca. 2,80 m høy og bar et høyt pyramidetak som var tekket med bord. Tømmerveggene var tjærebredd utvendig. Støpulen hadde antagelig dør mot veien på nordsiden.

Planen om å bygge ny kirke i Ål ble tatt opp i 1870-årene. I 1877 henvendte ordføreren seg til Fortidsminnesmerkeforeningen med spørsmål om man anså det mulig enten å reparere den gamle kirken eller å ta den ned og sette den opp igjen i det man erstattet skadede og manglende deler med nye. Han tilføyer: "Man synes nemlig at være mere tilbøielig til at bevare disse gamle Minder, hvis det lod sig gjøre, end at bortkaste dem og bygge en ny Kirke". Svaret var imidlertid at kirken neppe lot seg reparere tilfredsstillende og at det eneste forsvarlige måtte være å bygge en ny kirke. Dette råd ble fulgt, og den gamle kirken ble tilbudt Fortidsminnesmerkeforeningen for kr. 600. Tilbudet ble imidlertid avslått med den begrunnelse at foreningen ikke var i stand til å reise et slikt beløp og at de mange forandringer, som kirken hadde gjennomgått, hadde redusert deres verdi som fortidsminne. Sommeren 1880 ble den gamle kirken revet og den nye kirken reist på den nye kirkegård øst for prestegården. Kirkeinnvielsen fant sted 29. sept.

Kirken ble oppført av kirkebyggeren A. Keitel fra Moss. Han bygget mange kirker på denne tiden, dels etter egne tegninger, og i 1880 hadde han tre kirker under oppførelse i Ål prestegjeld. Han bygget her på arkitekt F. v. d. Lippes utkast til kirke i Nedstrand. Hovedkirken ble en langkirke med stort, rektangulært skip og smalere rett avsluttet kor med samme vegghøyde som skipet. På korets sydside ble reist et lite sakristi, og et tilsvarende rom for dåpsbarn ble bygget på korets nordside. Foran skipets vestgavl ble det reist et vesttårn. Veggen ble løftet opp av tømmer på grunnmur av bruddsten og fikk stående bordkledning utvendig og innvendig. 4 strekkfisker deler hver av skipets langvegger i 5 like store felter, hvert med et høyt, rektangulært vindu med krysspost og småruter. Fra skipets gulv ble det reist to stolperader med 4 stolper i hver rad. Stolpene korresponderer med veggens strekkfisker. Tvers over rommet spenner 4 bindbjelker som hviler på strekkfiskene og stolpene og ble avstivet mot dem med bueknær. Takene ble båret av sperrebind som korresponderer med strekkfisk og

bindbjelker og består av to sperrer avstivet med hanebjelke. I mønet ble sperrene understøttet av en vertikalstøtte som hvilte på bindbjelken. Et par undersperrer ble lagt opp mot vertikalstøtten like under hanebjelken. Himlingen ble kledd under undersperrene. Koret åpnet seg i full bredde mot skipet. De to skråttstilte bjelker, som dannet åpningens overdekning, ble understøttet av to stolper forbundet med rundbuer, en bred i midten og en smal på hver side. Østveggen i koret hadde et stort vindu flankert av strekkfisk.

17 Fredrik
Kirken ble ombygget i 1950-årene etter planer utarbeidet av arkitekt F Konow-Lund. Veggene i skipet og dets konstruktive skjelett ble beholdt, men koret ble utvidet i lengden og bredden, og kirken ble forlenget mot vest med et tilbygg som har skipets bredde og høyde og omgir vesttårnet. Interiøret ble forandret og bevarte deler av den etter-reformatoriske innredning ble satt inn. Over midtre del av det nye kor ble reist en kopi av det dekorerte tretønnehvelv fra stavkirken. Hvelvet bæres av stolper som en baldakin over alteret. Bak alteret er satt opp en skjermvegg hvor dekorerte veggplanker fra stavkirken er montert. I skipet er de takbærende stolper innkledd til sylindriske søyler med kapiteler. Alle vegger er innvendig kledd med liggende umalt panel. I skipet er det lagt vannrett himling i sideskipene og hevet brutt himling i midtskipet. Tilbygget vest for skipet tjener som garderobe og birom og har fått hovedinngang i vest. Foran sideinngangen i nord er det reist et åpent bås som kopi av det som sto foran Ål nedbrente tingstue. Inntil nordsiden av kirkens østre del er det reist et tilbygg med sakristi, møterom og birom.

I N T E R I Ø R.

Prekestol på ~~sø~~^{nord} siden av koråpningen, døpefont på sydsiden. Galleri med orgel i vest. Elektrisk lys og oppvarming.

Interiøret er preget av ombyggingen i 1950-årene, da det fikk nytt panel, nye inventar fra stavkirken.

Farver. Før ombyggingen i 1950-årene var vegger og tak hvitmalt. Søylar m.m. samt inventar var eketresmalt. I vinduet bak altertavlen satt 3 sirkelrunde glassmalerier, utført i grisaille. Motiver: Jesu dåp, korstestelsen og oppstandelsen. Glassmaleriene er nå oppbevart i Kirkesamlingen i tårnet.

I forbindelse med ombyggingen ble en kopi av Åltaket i Universitetets Oldsaksamling satt opp i koret. På skjermveggen bak alteret ble anbrakt 19 planker fra stavkirken med rester av middelaldersk maleri. (Beskrevet ovenfor, under stavkirken.)

Kopien er malt av Ola [] og var en gave fra Kirkeforeningen.

Det nye panel på veggene er umalt i øvre del mens nedre del er dekorert med draperier i grått på rød bunn, ørentil begrenset av grønn, sortkonturert bord. Veggen bak alteret har skyggemaling som supplerer altertavlen.

Himlingen over midtskipet har hvite stjerner på gråblå bunn og blågrå bjelker. Nedforing^{en} over side-skipene har røde stjerner på umalt tre, innrammet av lyst blått felt. Listverk i rødbrunt, dodenkop og grønt. Marmorerte søylar. Fyllingene i galleri-trappen har rosemaling, utført av Olav Holo. Dørene har ådret maling.

INVENTAR

Alter med finerte fyllinger.

Altertavle skåret av bilthugger og kontrafeier Augustus Samuel Ritter fra København og "medhavende" (kontrakt 1702). Kvittering for arbeidet 1705. ("Medhavende" skal ha hett Hans Fod (Fodd) iflg opplysning 1900. I en avskrift av Jacob Stockfleths svar til biskop Hersleb 1732 står det Fog.) I storfeltet korsfestelse med Maria og Johannes, flankert av vridde dobbeltsøyler med bladverk og korintiske kapiteler. Gesims med akantus. Toppfelt med akantus, medaljong med Frederik IV's speilmonogram under krone som holdes av basunengler. Under monogrammet årstallet 1702 og innskrift: "Dominus mihi adiutor" (Kongens devise: Herren min hjelper). På hver side obelisk båret av 4 kuler på 4-kantet, rosettsmykket sokkel. I stedet

for vinger har tavlen små akantusvolutter.

Farver anskaffet fra Holland. Forgylt akantus. Grå søyler, forgylte kapiteler. Kongemonogram i gull på rød bunn. Under storfeltet med rødt på grå bunn: "DENNE GUDS BORD-HÆDER ER TILLIGE AF KIRKEN OG SOGNEPRÆSTEN OLE ENGELSTRUP OC HANS HUSTRU RIESE WINGE BEKOSTED ANNO 1702". Grå obelisker med innskrift i gult på blågrå bunn: a) "TRIADI SACRUM", b) "POSTERIS DECUS". (Den hellige treenighet, En ære (pryd) for etterslekten). Fotstykkets bredde 150 cm.

Altertavlen flankeres av to serafer som peker mot den. Armene som peker er nye. De har langt, bølgende hår, klede fastbundet over brystet og vinger om hoftene. Figurene står på akantusmykket sokkel. Gråhvit karnasjon, vinger og klede i gull. Tidligere har de holdt en sekundær, grenomkranset tavle. På den ene lestes "HALLELUJA", på den andre "HOSIANNA". H. med sokkel (men uten vinger) 147 cm. Br. ca. 150 cm. ~~Antagelig~~ har de stått i kors skillet opprinnelig, sml. Hansted kirke, Århus Amt og Horsens klosterkirke.

Alterbilde, oljemaleri av Kristus i skyen, kopi av Adolf Tidemands maleri i Tyristrand kirke ved C. Brun. Opphengt på skipets nordvegg ved restaureringen. Ramme i nygotikk, hensatt i tårnet.

Alterring fra 1880, rund med slanke balustre, erstattet av 3-sidet knefall med dreiede balustre, malt med ådret grått med gullstaffering.

Døpefonter. En døpefont fra 1859 og en fra 1880 er oppbevart i kirkesamlingen i tårnet. Ny døpefont 1959; 8-kantet med fyllinger og pålimte speilfelter. Farver: doden-

kop med staffering i grått, blått, grønt, gull og sort. I bunnen av skålen Jesu monogram.

Korskille, utført av bilthuggeren og kontrafeieren Augustus Samuel Ritter og "medhavende". Arbeidet ble påbegynt 1702. Gjenreist 1958 med ny bjelke og ny brystning. Bjelken understøttes av vridde dobbeltsøyler med bladverk. På hver side en akantusmykket hermekonsoll, den nordre mannlig, den søndre kvinnelig. (Adam og Eva?)[^] På bjelken segmentformet sentralfelt med inskriftmedaljong, kronet av flammende vase, flankert av liggende figurer. I medaljongen innskrift: "PORTAS EXPANDITE REGI". (Åpne portene for kongen.) Over innskriften et hjerte, under innskriften flammende trekant, hvori 3 brokker av Jahvetegn. Sentralfeltet flankeres av kronede løver som holder søyle med kule på toppen. Ytterst på hver side flammende vaser med girlander. På baksiden har feltet vase med akantusvolutter samt ryggsiden av figurene.

Farver: Blågrått, grårødt, grått og gull. Rust-røde søyler med grønne og forgylte blader. Konsollfigurene gråhvite med gråblå og grårød staffering. Løvene har forgylt krone og hårmanke. Løvenes søyler er blågrå med forgylt kule. H. 106 cm.

Prekestol, fullført av bilthuggeren Hans som ant. var identisk med Augustus Samuel Ritters "medhavende". 6 opprinnelige fag samt dør. Ett nytt fag. Dekket av akantus hvori evangelistsymbolene, kule båret av søyle med innskriftsbånd om skaftet, samt vinget hjerte som holdes i lenke av hånd fra sky. På døren medaljong med korslagt nøkkel og sverd og innskrift: "NON PER CLAVEM SED PER VERBUM 1703". (Ikke ved nøkkel men ved Ordet.) Medaljongen flankeres av vingede atlanter og krones av engel. Prekestolen bæres av Samson i feltherredrakt med jernspyd i hånden.

Farver anskaffet fra Holland: Rødbrunt med forgylt akantus, staffering i rødt, brunt, blågrått, grønt og grått. Søylen på korpus har innskrift på båndet og sokkelen: "VERBO DEUS OMNIA PORTAT EVDO KIA". (Gud bærer alt med sitt ord, samt "velbehag" fra englenes hilsen til hyrdene.) H. (korpus) 114 cm. Foten h. 104 cm. Prekestolen har dobbelt bunn for forvaring

Disse har ant. båret englefigurene ved alteret opprinnelig på lignende måte som i danske korskiller.

av hemmelige dokumenter. (Holm, s. 27.)

Prekestolhimling + utført 1703. Omtalt som "dobbelte himmel". Antagelig har akantuskonsollene nederst på prekestolen sittet på himlingen opprinnelig. Den lille figur fra 1700-årene (se skulptur) kan ha tilhørt denne himling.

Benker fra 1959. Rektangulære vanger med fyllinger. Farver: nyanser av grått. Gråblått i vangefyllingene. De eldre benker hadde sveifede vanger.

Galleri ved vestveggen. Utforming fra 1959. Understøttet av firskårne stolper. Inntrukket ved nord- og sydveggen av hensyn til vinduene. Fremspringende midtparti. Brystning med ~~to~~ fyllinger i høyden; de øvre høye, de nedre lave med beslagornamentikk. Farver: Brun^{sort}~~svart~~, grønt, rustrødt, blått. Strekdekorerte storfyllinger i midtpartiet. Stolper i grått med staffering i grønt, rødt, blått og gull.

Tidligere gikk galleriet helt ut mot nord- og sydveggen. Brystningen hadde speilfyllinger og fotlisten en bord av pålimte utsveifede, korsblomster.

Orgel. a) Harmonium 1880, forært av Halgrim Næss. Overlatt Leveld kapell. (Lindhjem, s. 36.)
b) Pipeorgel, bygget av Berntsen, Gjøvik 1909, 6 stemmer, gotiserende ~~prospekt~~^{fasade} med 3 fag synlige piper. c) Bygget 1959, levert av Norsk Orgel- og Harmoniumfabrik A/S Snertingdal. 16 stemmer, 2 manualer, pedal. Elektro-pneumatisk med 9 koppler. ~~Prospekt~~^{Fasade} med 7 fag synlige piper. Farver: Grått med staffering i blått og gull. Merket "AD MCMLIX". Gave fra Olaf Bjella og Aal Sparebank.

Skulptur. Den oppstandne Kristus med utstrakte armer. Skåret av Kristofer Leirdal 1967. Opphengt på veggen over kors skillet.

Herme fra 1700-årene. Hjelm på hodet. Akantus om nedre del. Nedfellings~~stapp~~^{Tapp} på undersiden. Farver: Blek karnasjon, rød og sort hjelm. Hvit drakt med

^ for feste

røde bånd. Akantus i rødt og hvitt. H. ca. 130 cm.

Figur, antagelig fra 1700-årene. Naken. Venstre arm utstrakt. Høyre arm fornyet. Defekt i føttene. Hvitmalt. H. 29 cm.

Malerier. Tø presteportretter, a) Ole Engelstrup, sogneprest i Aal 1694-1716. Halvfigur, svak dreining høyre. Sort kalott, grålokket hår og splittet skjegg. Mål 68 x 60,5 cm. Muligens malt av August Samuel Ritter. c) Jacob Stockfleth, sogneprest i Aal 1717-1740. Halvfigur, innskrevet i oval, svak dreining høyre. Stjussparykk. Skyet bakgrunn. Innskrift "Ætatis suæ 50 1731". Mål 69 x 60,5 cm.

Rituelle kar. Kalk, sølv, forgylt. På kupa gravert: "Hunc Calicem Reparandum Curavit Nicolaus And. Tønsberg pastor Aaë lens: Anno 1664. 8. Noëemb." Samt: "Mit Blod er Det Rette Dricke". Profilert fot. Stpl. HE (Herman ~~E~~ Holm). På undersiden gravert "Wich... 49½ lod". H. 24,5 cm. Diam. 14,2 cm. - Disk, forgylt. I bunnen gravert rose. På kanten gravert kors samt innskrift: "Joh. Mit Kød Er Den Rette Mad". Diam. 16,2 cm. Nytt altersølv (kalk, disk, oblateske, vinkanne) gitt av Randi og Asle Børgo 1959. Stpl. Th. Marthinsen. 60 særkalker, sølv. 20 stpl. David Andersen.

Oblateske + malt tre (1740).

Tinnflaske + til altervin (ca. 1685).

Dåpsfat, "1 stort dybt Messing becken i Funten, 1 lidet flagt dreven dito" (1688-99).

Nytt messingbekken i fundten 1706. Antagelig identisk med nåværende fat; drevet i bunnen. Speiderne med drueklasen. Spiss-ovaler på kanten. Diam. 36.5 cm. H. ca. 5 cm. - Dåpsfat, sølv, gitt av Skattebøl skolekrets 1959. Stpl. Th. Marthinsen.

Sølvkanne til dåpsvann, gitt av Breie skoleforening 1959. Stpl. Th. Marthinsen.

"1 lidet Malm fyrkar at hente ild udi til Kircken" (invl. 1688-89) omtalt som "Malmfyrfad" 1732. Muligens identisk med et røkelseskar + i gjennombrutt arbeide og med jernlenker som hang i stavkirken 1810.

Paramenter. Alterduker. a) "1 gl. Dreiels... med mange huller paa" (invl. 1688-99), b) "En fin lærids Altar-dug med Kniplinger om, foræret av Tore

(Kat. 1972, nr. 1)

Eilertsen

-Tinnfat + reparert 1847, senere forsvunnet.

Olszen Huus" (1703). c) med venetiansk broderi, gitt av Anna Legland. e) fra 1959. ✓ Komponert av Ruth Lødrup og Ågot Egge ved Statens kvinnelige industri-skole i samarbeid med Aagot Noss. Utført av Reidun Eriksen og Kari Sollien. Gitt av Borghild Opheim.

Hvit lin med kristogram, kors og rosetter i hvitsøm.

Alterkleder. a) "1 gl. Pralsachtes" (invl. 1688-99), b) "1 Rødt Klede alterklæde med grønne frønser omkring" (1740). c) Antependium fra 1959, rødt korsmønstret ullstoff med kristogram, alfa og omega av påsydde gullbånd. Tegnet av Ruth Lødrup. Forært av klokker Halvor Næss og hustru Karen Næss' barn.

Messehagler. a) "1 Sort Fløyels...med Silckesyed Kaars paa" (invl. 1688-99 og 1732, da det heter: "it rødt Silke Syed Kors".) b) Rød silkedamask, anskaffet 1740 fra Bragernæs. Bred rett form med kort splitt foran, samt lukning på skulderen. Kors av bred sølvknipling på ryggen. Nyere gult kantbånd. Rygg 126 x 73 cm. Forstykke 107 x 71 cm. c) Sort fløyel, anskaffet like etter 1852. Svakt innsvunget forstykke. Kors av sik-sak-mønstret sølvbånd på ryggen, glatt sølvbånd langs kanten, i halsen og på skuldrene. Rygg 103 x 62 cm. Forstykke 96 x 65 cm.

To nye messehagler fra DNH:

a) Grønn med applikert, brodert kors med Guds lam og stolpe med Jesu monogram. b) Rød med hvitt, utbrodert gaffelkors samt stolpe.

To messeserker +, lerret, den ene gammel (invl. 1688-99). To nye messeskjorter + av slesinglerret 1700.-

Kalkduk + (invl. 1688-99) ikke omtalt senere.

Prekestolklede, samme stoff som i antependiet. Jesu kronede monogram av påsydde gull-lisser. Utført etter tegning av Ruth Lødrup. Gave fra klokker Halvor Næss og hustru Karen Næss' barn.

Lysstell. Alterstaker av messing, støpt. Lyspigg, skålformet krave, balusterform i skaft og fot. Kopi av alterstaker for voksllys som ble overført til Leveld kirke 1880 (s.d.) iflg. invl. 1740 sto stakene på forgylte treføtter. Muligens er disse identiske med

et p^eardreide, profilerte sokler på akantusfötter i Historisk Museum, Bergen.

Alterstaker av tre, forært av sogneprest Ole M. Engelstrup 1703, utskåret, balusterform, båret av 3 akantusvolutter. Tilhørende ~~to~~ armet toppstykke for 3 små lys. H. 54,5 cm. Diam. 22,5 cm. (Iflg. invl. 1732 ble stakene brukt til talglys). Br. 69 cm. Tidligere fantes 1 par små messingstaker + til talglys.

Alterstaker, plett, antagelig fra 1880. Høyt riflet skaft. Fot båret av 3 akantusvolutter. H. 55 cm.

rus

Lysekrone, skåret av August Samuel Ritter 1702. 16-armet, øverst dobbeltørn, balusterformet stang med kule hvorpå innskrift: "TIL TO SIELE IESU LAD SOEL SKINE FOR DIN THRONE SOM TEMPELEN TIL ZIIR HAR KOSTED DENE CRONE! OLE ENGELSTRUP RIES VINGE 1702". Armer med akantusblader H. ca. 164 cm. Diam ca. 134 cm. Til lysekronen hører en takrosett, gitt 1959 av Per Vareberg. Nye lampetter i messing og glass i skip og kor.

tilbake

Ler

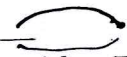
Klokker. ~~To~~ middelalderklokker. a) Rett slagkant, riller på overgangen og øverst, under kronen. Støpemerke med kors. Diam. 60 cm., H. 61 cm. b) Samme type som a), men med to støpemerker, det ene kors har ~~to~~ tverrtrær. Diam. 53.5 cm. H. 61 cm.

Iflg. invl. 1675 og senere hadde kirken ~~to~~ store klokker i støpulen og ~~to~~ mindre i klokkestolen i kirken. Invl. 1740 beretter at støpulen tilhørte almuen. Den største klokke var da i stykker. Av korrespondanse 1818-19 fremgår at de ~~to~~ klokkene i støpulen tilhørte almuen, som brukte dem ved begravelser.

Bøker. "I Resseni Bibel i 4re parter, 1 Gl. Bibel in Folio, 1 Postil, 1 nye Alterbog oc Ritual bekostet af Kircken A^o 1688, 1 gl. Alterboeg, 1 gl. Gradual, 1 gammel Psalmebog" (invl. 1688-99).

Møbler. Stol med ryslærstrekk. Benyttet av presten ved privat skriftemål (1740). Antagelig identisk med renessansestol. Lav, rektangulær rygg. Dreide^e ben, forsprosse og H-kryss. Skinn på rygg og sete. H. 88 cm. Sete 45 x 51 cm. Kopier av stolen utført for kirken. 1 gammelt skap til ornamenter, 1 liten kiste + til lys (invl. 1688-99).

Tekstiler. Gulvløper, rød, vevet av Ruth Røri og teppe i alterringen, vevet av Trysil husflidsentral. Gitt av Ål kirkeforening. Brudeteppe vevet av Birgit Hagen.

Tavler etc. Almisstavle, "Smuck... med Bilthuggerarbejde I god stand, og vil endnu een forskaffes, I følge af Forordningen om Skoelene Paa Landet (1740). Tavlen med bilthuggerarbeidet er bevart på NF (1195:15). Sidene har akantus. Bakstykket, som er noe defekt, har årstall 1704. Malt i blått, rødt, hvitt. H. 9,5 cm, l. 48 cm, br. 17 cm.

.Kollektfat, + omtalt som "et smukt puckled Messing fad til at samle collecter udi" (1740).

Kiste fra 1787, liten, rose malt, forært av Erling S. Bekkestad. Benyttes som kirkebøsse. 23 x 36 cm. H. 22,5 cm.

Diverse. Planke med malt innskrift: "O Gode Gud og Kiærre Himmelske Fader som har skaft alle Himlene og alt som er Og alle Vande og alt som er og Opholder

(18)

alt efter sin Natur Jorden og alt som er hungrigt
 Ved Solens Opgang og ved dens Nedergang har du vaar
 kiære Gud Bispis alt med Din almagt. Vi take dig
 for du Gav os Din Søn Jesum Christum Og det var din
 store Naade, de som vil bede om syns forladelse og
 Troen paa ham skal ved Naaden blive Salige. Vi take
 dig Kiærre Herre Jesum Christ At for din store
 Naade og vilde Lide den Smærte og Horde Død for os
 med den Hellig Aans Ennighed: og Befri os fra Satans
 Rige. Jeg siger den Tre ennige Gud 10 Tusin tak og
 al æren 10 Tak som san i stron jeg sluter i Herren
 og gifver Gud Herren Æren i et fast Haab af de
 Salige Christens O.A". 56x26 cm.

KIRKEGÅRD

Kirkegården rundt den nye kirken er flere ganger
 utvidet. Den omgis av torvtekket stenvmur og har inn-
 gang med overbygget port i nord.

Gravkapell, oppført i 1940-årene etter tegning av
 ark O. Stein. Ombygget til kirkestue 1973.

UTRYKTE KILDER

Statsarkivet, Oslo. Vedlikehold, besiktigelser
 m.m. ca. 1685, 1686 (besikt.), 1688, 1691, 1697,
 1699-1700, 1702-03, 1702-03, 1706, 1723, 1736, 1740
 1750, 1801. B. Svendsens ms.

Statsarkivet, Hamar. Bispeark. pk. 73 (1691-94,
 1699), pk. 74 (1700, 1702, 1706, 1711).

Riksarkivet. Regnsk. 1620-21, 1651, 1654, 1656,
 1660-63, besikt. 1665, 1675, 1688. Visitasberetn.
 prot. 1 (1820-21), prot. 5 (1836).- Kirkedep.
 Journalsager A (1820, 1832).

Riksantikvaren, Antikvarisk arkiv - Anders Bugge:
 Ms om stavkirken. - Egell Reiers: Oppmåling og be-
 skrivelser av materialene fra Ål stavkirke funnet
 under gulvet i Ål nye kirke 1956-57.- Håkon Christie:
 Innberetning om utgravningene i Ål stavkirketuft 1959.
 - Unn Plather: Rapport om Ål-takets farver 1969.

46

Diverse. Avskrifter av Akerhusens biskops regnsk. 1620-28 (Antikvarisk arkiv).- "Udskrift av journal for Hadelands Ringerige og Hallingdals Provsti", avskrift av Jacob Stockfleths svar på biskop Herslebs 20 pkt. 1733 (Sogneprestens arkiv, Norderhov).- Ivar Wiel: Beskrivelse over Ringerige og Hallingdahls Fogderie (Ms. 4^{to}35. UB. Oslo).- M.A. Leigh: Innberetning om oldsaker o.l. i Ål prestegjeld 31.12.1810 (Ms. fol. 1956. UB. Oslo).- Journal for Ål sogneprestembede 1819-60 (Sogneprestens arkiv, Ål).- Utskrifter av Herredsstyrets møteprotokoller 1838-1901 (Ål kommunearkiv).
Muntlige opplysninger ved Bernt C. Lange.

om kors skillet

TRYKTE KILDER

PNR, s. 24 (1327-28) "ecclesia de Haal".- DN II 99 (1309) "Williamr prestr i Aal".- DN I 302 (1346) "Ifuar prestr i All".- DN V 310 (1378) "Siughurdar Jonsson prestar j All i Hadinghadalle...",- DN IV 526 (1385) "han var skyldughar kirkiunne i Aal".- DN II 1029 (1508) "Wi warom widh sthapvlen i Aal a rettha thingstaad".- N. Nicolaysen, Norske Fornlevninger, Kra. 1862-66, s. 153, 761.- L. Dietrichson, De norske stavkirker, Kra 1892, s. 271-275, reg.s. 518.- Årsb. reg. 1960, s. 106.- Nu nr. 30, 1900.- Anna Lindhjem, Norges orgler og organister, Skien 1916, s. 36.- Anders Lindblom, La peinture gothique en Suède et en Norvège, Sth. 1916, reg. s. 249.- E. Bækkestad, "Stuppulen ved Aal kyrkje", Dølaminne, 1923.- T. Myhre, Hallingdalens historie I-IV, Drammen-Oslo 1928-34 (I, s. 87 f., IV, s. 313 f.).- Lars Reinton, Folk og fortid i Hol, I, Oslo 1938.- NIYR II, s. 115-124.- Roar Hauglid, Akantus Oslo 1950, reg.- Helge Fonnum og Kristen Svarteborg, Aal bygdesoge, I-II, Oslo 1952, Gjøvik 1955.- Erik Holm, Aal kirke, Aal 1961.- Truls Magnus Løken "Ål-taket . Undersøkelse og konservering", Meddelelser om konservering, 1 r.h. 5, Odense 1967.-

Gullsmedkunst i Drammen 1660-1900. Kat. Drammen 1972.- Sigrid Christie, Den lutherske ikonografi i Norge, Oslo 1973, reg. bd. II, s. 269.- Henning Alsvik. Karin Mellbye Gjesdahl, Gullsmedkunsten i Drammen 1660-1820, Drammen 1974, s. 26, 54, 58.- Unni E.B. Nøding, "Ål stavkirke, Hallingdal", Fra Sankt Olav til Martin Luther, Oslo 1975.- Martin Blindheim, Stavkirkebyggernes ristninger, Oslo 1977, s. 5.- Kyrkjene i Ål prestegjeld, Ål 1980.

AVBILDNINGER OG OPPMÅLINGER

Stavkirken, avbildninger. J. Flintoe 1819. Blyanttegning av kirken sett fra vest.- J. Flintoe 1822. Akvarell av kirken sett fra øst.- S. O. Wolff, (før 1833). Akvarell av kirken sett fra nord-øst. - S.O. Wolff. Lavert tusjtegning av kirken sett fra øst. - Tegning av kirken sett fra nord (eier: Aall, Ulefoss.).- A.W. Grøtting, 4 tegninger. a) lavert tegning av kirken sett fra øst, 1843. b) lavert tegning av kirken sett fra øst, 1846. c) lavert tegning av kirken sett fra nord.- d) tegning av kirken sett fra syd. - G.A. Bull 1855. Farvelagt tegning av kirken sett fra nord.- Xylografi gjengitt i Skilling-Magazin No 11 1870. Kirken sett fra nord-vest.- Foto. Kirken sett fra vest-syd-vest.- Foto. Kirken sett fra øst.- Foto, Thorén, Kråa. Kirken sett fra nord.

Stavkirken, oppmålinger. G.A. Bull 1855. Måleskisser, 4 blad.- G.A. Bull 1855. Opptegning av måleskisser, 6 blad levert Fortidsminnesmerkeforeningen i følge årsberetning 1870, av disse finnes bare 4 blad, ett kjennes som avfotografering og ett som klisjéavtrykk.- H. Thorsen 1876. Oppmålingstegning av ristninger, 1 blad.- Olav Platou 1943. Oppmålingstegning av klokke, 1 blad.- Ole Øvergaard 1944, Isometrisk perspektiv av kirken, analyse av treskurd på portal, 2 blad.-

- Egill Reimers 1956-57. Oppmåling av planker fra stavkirken funnet under gulvet i den nye kirke; - ^{5 Blad.}
- Håkon Christie 1959. Oppmålingstegninger fra arkeologiske utgravninger i kirketuften, 3 blad.
- A.J. von Hanno 1977. Oppmåling av 2 portaler, 2 blad.- Håkon Christie 1965-77. Oppmåling av materialdeler, ristninger og portaler, 6 blad.
- Håkon Christie 1977. Opptegning av Bulls måleskisser, 0 blad.- Håkon Christie 1977. Rekonstruksjonstegninger, isometriske perspektiver, 0 blad.

Kirken fra 1880. Helge Thiis 1925. Restaureringsforslag, 2 blad.- Fr. Konow Lund. 1955-58. Oppmålingstegninger og restaureringstegninger, 23 blad.

MATERIALE FRA STAVKIRKEN

Innlevert til Universitetets Oldsaksamling da stavkirken var revet. -

- ↳ Tønnehvelv av tre med middelaldermaling. (UO 11707). -
- ↳ To portaler (UO 10590, 10591). -
- ↳ Utskåret benkevange (UO 10594). -
- ↳ Del av skipets midtroms vestre stavlegje med runeinnskrift (UO 10354). -
- ↳ Del av stav i skipets søndre midtromsvegg med runeinnskrift (UO 10027). -
- ↳ 4 veggplanker fra skipets nordvegg med innrissede og malte dyrefigurer og runer (UO 10593). -
- ↳ 3 veggplanker fra skipets østre gavlvegg med malt dyrefigur (UO 11005). -
- ↳ To dørringer av smijern (UO 11002, 11003). -
- ↳ Del av smijernsbeslag fra dør (UO 10318). -
- Lagret i den nye kirken da stavkirken ble revet:
- 12 Andreaskors. -
- ↳ 7 av midtromstavlenes toppstykker med utskårne masker. -
- ↳ 4 prydstykker som var festet på oversiden av kapitelene på midtrommets staver i skipet. -
- ↳ Del av sprinkelverk av lekter. -
- ↳ Da den nye kirken ble forandret ble det funnet ca. 100 veggplanker i undergulvet. 19 av dem ble satt opp i koret, resten lagret i den nye kirkes tårn.